

บทที่ 5

การใช้อำนาจอำเภอใจของผู้ปกครองกับการรณรงค์ทางการเมืองของขบวนการนักศึกษา

This country; with its institutions, belongs to the people who inhabit it. Whenever they shall grow weary of existing government they can exercise their constitutional right of amending it, or their revolutionary right to dismember or overthrow it.

Lincoln

Inaugural Address 1861 (122)

เจตนารมณ์ที่สำคัญของคณะทหารที่ได้ทำการยึดอำนาจอธิปไตยในวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ.2501 ประการหนึ่ง ได้แก่ การรวมศูนย์อำนาจทางการเมืองการปกครองในระบบการเมืองไทย มาไว้ที่ตัวบุคคลเพียงคนเดียว หรือคณะบุคคลเพียงกลุ่มเดียว จากสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครองดังกล่าว ทำให้เกิดการใช้อำนาจโดยคณะทหารผู้ปกครองประเทศในเวลานั้นอย่างเต็มที่ จนกลายเป็นความเคยชินของบรรดาชนชั้นนำทางการเมืองการทหาร และเมื่อลักษณะของการใช้อำนาจดังกล่าว เกินกว่าขอบเขตอำนาจที่ควรจะเป็นไปคามที่เคยเป็นมาในอดีต คือเป็นการใช้อำนาจตามอำเภอใจของบรรดาชนชั้นปกครอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งชนชั้นนำทางการเมืองการทหารในกลุ่ม "ถนอม-ประภาส" ได้ส่งผลทำให้เกิดความไม่พอใจต่อคณะผู้ปกครองบริหารประเทศในเวลานั้นเป็นอย่างมาก ประกอบกับกระบวนกรรณรงค์ทางการเมืองของขบวนการนิสิตนักศึกษา ได้ผลักดันให้เกิดเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองขึ้นในวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ.2516

ลักษณะของการใช้อำนาจตามอำเภอใจของบรรดาชนชั้นนำทางการเมืองการทหารในกลุ่ม "ถนอม-ประภาส" เป็นปรากฏการณ์ทางการเมืองที่มีความสำคัญต่อกระบวนกรการก่อเกิดเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ.2516 อย่างเห็นได้ชัด นับตั้งแต่การยึดอำนาจอธิปไตยของคณะทหาร ภายใต้การนำของจอมพลถนอม กิตติขจร อดีตนายกรัฐมนตรีนายกรัฐมนตรีในรัฐบาลทหารชุกเคิม และอดีตหัวหน้าพรรคสหประชาไทย เมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ.2514 ซึ่งเปรียบเสมือนการทำรัฐประหารตัวเอง จนถึงแม้แต่ก่อนหน้าเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ.2516 การใช้อำนาจตามอำเภอใจในลักษณะดังกล่าวข้างต้นก็ยังคงมีการดำเนินไปจนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองขึ้นในที่สุด

รัฐประหาร 17 พฤศจิกายน 2514

การยึดอำนาจรัฐของคณะทหาร ภายใต้การนำของจอมพลถนอม กิตติขจร เมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ.2514 เป็นผลมาจากการตัดสินใจของบรรดาชนชั้นปกครองประเทศที่มีความต้องการที่จะรวมศูนย์อำนาจทางการเมืองการปกครอง เพื่อให้มีความเด็ดขาดในการใช้อำนาจเพิ่มมากยิ่งขึ้นกว่าเดิม ทั้งนี้เนื่องจากความไม่คุ้นเคยกับสภาพการณ์ทางการเมืองการปกครอง ในช่วงที่มีการบังคับใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2511 ซึ่งมีการจำกัดอำนาจของรัฐบาลทหารในเวลานั้น

จากการยึดอำนาจรัฐดังกล่าวข้างต้น ได้ก่อให้เกิดกระแสความไม่พึงพอใจขึ้นอย่างกว้างขวางในหมู่ประชาชนโดยทั่วไป กล่าวคือ

หลังจากจอมพล ถนอม กิตติขจร ได้ทำการปฏิวัติยึดอำนาจในวันที่ 17 พฤศจิกายน 2514 โดยอ้างสถานการณ์ภายในและภายนอกประเทศไม่เป็นที่น่าไว้วางใจ และได้ยกเลิกรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2511 (อำมาตยาธิปไตย) เป็นต้นมา รัฐบาลของคณะปฏิวัติได้ทำการบริหารประเทศโดยยึดหลัก อำนาจคือธรรม และคำนึงถึงแต่ผลประโยชน์ของคนและพวกพ้อง รัฐบาลชุดเก่าภายใต้การนำของจอมพล ถนอม กิตติขจร นายกรัฐมนตรี โคปฏิเสชรัฐธรรมนูญของประชาชนอันเป็นสัญลักษณ์แห่งความชอบธรรมในการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย ในสภาวะเช่นนี้สภาพสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองจึงอยู่ในสถานะที่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของกลุ่มผู้ปกครองที่เห็นแก่ตัวที่สามารถดอมโดยผลประโยชน์จากชีวิตและทรัพย์สินปกครองของผู้อื่นเพื่อบำเรอความสุขความพอใจตน ด้วยเหตุนี้ นโยบายทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของระบอบเผด็จการฟาสซิสต์โดยรัฐบาลทหารจึงถูกถอดถอนจากนิสิต นักศึกษานักเรียน และประชาชน (104: 35)

ลักษณะของการใช้อำนาจเด็ดขาด ภายใต้การยึดอำนาจรัฐของคณะทหาร เมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ.2514 มีความกว้างขวางมากกว่า เมื่อเปรียบเทียบกับอำนาจของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ตามรัฐธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พุทธศักราช 2502 ภายใต้การยึดอำนาจรัฐของคณะทหาร ในปี พ.ศ.2501 กล่าวคือ

...นายกรัฐมนตรียังมีอำนาจพิเศษตามมาตรา 17 แต่มีขอบข่ายในการใช้บังคับกับการกระทำต่างๆ กว้างขวางกว่า โดยถือว่าการกระทำอันเป็นการบ่อนทำลายเศรษฐกิจของประเทศ หรือก่อกวนหรือคุกคามความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน หรือทำลายทรัพยากรของประเทศ หรือบั่นทอนอนามย์ของประชาชนเป็นการกระทำที่ผิดร้ายแรงเท่ากับการกระทำอันเป็นการบ่อนทำลายความมั่นคงของชาติ นอกจากนั้นยังมีเหตุให้ใช้มาตรา 17 ย้อนหลังบังคับกับการกระทำดังกล่าว ที่เกิดขึ้นก่อนใช้บังคับ

รัฐธรรมนูญอีกด้วย (104: 29)

บทบัญญัติตามมาตรา 17 แห่งรัฐธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พุทธศักราช 2515 มีดังต่อไปนี้

...ในระหว่างที่ใช้รัฐธรรมนูญการปกครองนี้ ในกรณีที่นายกรัฐมนตรีเห็นสมควรเพื่อประโยชน์ในการป้องกัน ระวังหรือปราบปรามการกระทำอันเป็นการบ่อนทำลาย ความมั่นคงของราชอาณาจักร ราชบัลลังก์ เศรษฐกิจของประเทศ หรือ ราชการแผ่นดิน หรือการกระทำอันเป็นการก่อกวนหรือคุกคามความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน หรือการกระทำอันเป็นการทำลายทรัพยากรของประเทศ หรือเป็นการบั่นทอนสุขภาพอนามัยของประชาชน ทั้งนี้ ไม่ว่าการกระทำจะเกิดขึ้นก่อนหรือหลังวันประกาศรัฐธรรมนูญการปกครองนี้ และไม่ว่าจะเกิดขึ้นภายในหรือภายนอกราชอาณาจักร ให้นายกรัฐมนตรีโดยมติของคณะรัฐมนตรีมีอำนาจสั่งการหรือทำการใดๆ ได้ และให้ถือว่าคำสั่งหรือการกระทำ เช่นว่านั้นรวมถึงการปฏิบัติตามคำสั่งดังกล่าว เป็นคำสั่งหรือการกระทำหรือการปฏิบัติที่ชอบด้วยกฎหมาย

เมื่อนายกรัฐมนตรีได้สั่งการหรือทำการใดไปตามความในวรรคหนึ่งแล้ว ให้ นายกรัฐมนตรีแจ้งให้สภานิติบัญญัติแห่งชาติทราบ (1: 160)

นอกจากนี้ คณะทหารผู้ปกครองประเทศในเวลานั้น ยังได้มีความพยายามในการที่จะแทรกแซงอำนาจในสถาบันตุลาการ อันเป็นสถาบันอิสระ เพื่อที่จะทำการรวมศูนย์อำนาจอย่างสมบูรณ์ โดยการออกประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 299 เมื่อวันที่ 12 ธันวาคม พ.ศ.2515 คณะทหารมีเป้าประสงค์ในการที่จะให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม ซึ่งเป็นตัวแทนของฝ่ายบริหาร มีส่วนร่วมในการพิจารณาความดีความชอบของผู้พิพากษา ทำให้ความเป็นอิสระของฝ่ายตุลาการต้องลดลงอย่างเห็นได้ชัด

จากการกระทำดังกล่าวข้างต้นนี้ ส่งผลทำให้เกิดกระแสความไม่พอใจและกระแสเคลื่อนไหวต่อต้านขึ้นอย่างกว้างขวาง จนเกิดการผลักดันให้คณะทหารผู้ปกครองประเทศในเวลานั้น ต้องยินยอมที่จะแก้ไขกลับไปในสภาพเดิม

อย่างไรก็ตาม การใช้อำนาจตามอำเภอใจของบรรดาชนชั้นนำทางการเมือง การทหารในคณะทหารผู้ปกครองประเทศในเวลานั้น หากได้มีการลดระดับลงไม่ กลับมีการแสดงออกซึ่งการใช้อำนาจอย่างไร้เหตุผล ในหลายครั้งหลายครา กล่าวคือ

กรณีหู่ใหญ่

กรณีหู่ใหญ่ เป็นกรณีที่มีผลกระทบต่อเสถียรภาพและความมั่นคงทางการเมือง

ของรัฐบาลทหารในเวลานั้น แม้ว่าจะไม่มีผู้นำทางการเมืองการทหาร ภายในคณะทหารผู้ปกครองประเทศในเวลานั้น เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับโดยตรงก็ตาม

กรณีหุ่งใหญ่เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นในช่วงปลายเดือนเมษายน พ.ศ.2516 เมื่อมีเฮลิคอปเตอร์ของทางราชการตกที่อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ปรากฏพบซากสัตว์ป่าสงวนจำนวนหนึ่ง และเมื่อมีการสอบสวนหาข้อเท็จจริงแล้ว ก็พบว่าเป็นซากสัตว์ป่าในเขตหุ่งใหญ่เนศวร ซึ่งเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าที่สำคัญแห่งหนึ่งในจังหวัดกาญจนบุรี โดยมีการลักลอบเข้าไปทำการล่าสัตว์ในพื้นที่ดังกล่าว จากคณะบุคคลคณะหนึ่ง ซึ่งประกอบไปด้วยข้าราชการ ทหาร ตำรวจ พ่อค้า และครอบครัว อันเป็นการกระทำที่ผิดกฏหมายอย่างเห็นได้ชัด แต่ปรากฏว่า บรรดาชนชั้นนำทางการเมืองการทหารในรัฐบาลทหารในเวลานั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้นำในกลุ่ม "ถนอม-ประภาส" ก็ออกมาแสดงการปกป้องผู้กระทำ ความผิดในกรณีนี้อย่างชัดเจน โดยการกล่าวอ้างว่า การลักลอบเข้าไปทำการล่าสัตว์ป่าในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดังกล่าว เป็นการไปปฏิบัติหน้าที่ราชการลับ และแม้ว่าจะได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการสอบสวนหาข้อเท็จจริงขึ้นคณะหนึ่ง โดยมีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมเป็นประธาน แต่ก็ไม่ได้ทำให้กระแสความไม่พอใจที่เกิดขึ้นภายหลังการเกิดกรณีหุ่งใหญ่นี้ลดลงแต่ประการใด และกลับมีการสะสมความไม่พอใจดังกล่าวไว้ จนเป็นส่วนหนึ่งของกระแสการผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ.2516

ในการโจมตีกลุ่มผู้กระทำความผิดในกรณีดังกล่าวนี้ กลุ่มนิสิตนักศึกษาได้แสดงออกซึ่งการทำหน้าที่เป็นตัวแทนของประชาชนอย่างเห็นได้ชัด โดยมีศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยเป็นแกนกลางในการดำเนินการเคลื่อนไหว และมีกลุ่มชมรมต่างๆ เป็นผู้รับหน้าที่ในการติดตาม และรณรงค์ในกรณีนี้โดยเฉพาะ ได้แก่ ชมรมอนุรักษ์ธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กลุ่มอนุรักษ์สภาพแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กลุ่มอนุรักษ์ป่า ชมรมนิเวศวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล กลุ่มอนุรักษ์ธรรมชาติและสภาพแวดล้อม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยมีการออกแถลงการณ์สู่สาธารณชน (123: 4-8) และได้มีการเปิดเผยบันทึกการสำรวจป่าหุ่งใหญ่ ซึ่งเป็นของนิสิตนักศึกษา ในกลุ่มชมรมดังกล่าวข้างต้น โดยเป็นการกล่าวถึงการทำที่ได้ไปพบคณะล่าสัตว์ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าหุ่งใหญ่เนศวร อันเป็นการที่แผ้วถางการผิดกฏหมาย โดยบรรดาข้าราชการของรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง นายทหาร ทั้งความทอนหนึ่งจากบันทึกมีว่า

... เราได้คุยกับคณะนี้ถึงเรื่องต่างๆ อย่างสนุกสนาน นายทหารท่านหนึ่งเล่าถึงความลำบากของชีวิตทหารว่า ท่านต้องอยู่ป่าเป็นเดือนๆ ออกอยากยากแค้นแสนเข็ญ พลเรือนเคยทราบบ้างหรือไม่ว่า ทหารนั้นคงเป็นผู้ที่เสียสละตลอดมา เมื่อมีโอกาสก็ต้องพักผ่อนบ้าง ท่านบอกว่า ท่านรู้ว่าการล่าสัตว์นั้นเป็นเรื่องผิดกฎหมาย แต่กฎหมายก็ร่างมาจากคนที่เขียนอยู่บนโต๊ะ ไม่เคยเห็นสภาพที่แท้จริงของป่า ซึ่งความจริงแล้วการล่าสัตว์นี้จะล่าทั้งปีก็ไม่หมด และที่ท่านกระทำเช่นนั้นก็เพราะต้องการความสนุกสนาน เป็นการผ่อนคลายอารมณ์ และผู้ใหญ่อีกคนหนึ่งก็กล่าวว่า... กินเนื้อ-ไก่ เนื้อหมู ก็เบื่อ จึงต้องยิงสัตว์ป่าเพื่อเอาเนื้อมากินบ้าง (123: 44)

นอกจากนี้ ยังมีการนำเอาเครื่องมือเครื่องใช้ของทางราชการไปใช้ในการส่วนตัวในกรณีนี้อีกด้วย นอกเหนือไปจากเฮลิคอปเตอร์ของทางทหารแล้ว ก็ยังมีอาวุธสงครามอื่น ดังความตอนหนึ่งจาก "บันทึกการสำรวจป่าทุ่งใหญ่" คือ

... มีคนมาเรียกนายทหารและตำรวจซึ่งนั่งร่วมวงอยู่กับเราว่า ไปฉลองวันเกิดผู้กำกับกันหน่อยแล้วก็ให้หลายคนลุกไป เราขยับตามไปกุดบาง แต่อยู่ห่างพอสมควรโดยยืนกับนายทหารผู้ใหญ่ที่คุยด้วยคณะเรามาตั้งแต่นั้น เราได้ยินเสียงร้องเพลง Happy Birth Day มีพลูสีแดงยิงขึ้นฟ้าทิวสวยงามมาก แล้วก็ยิงแสงพุ่งขึ้นฟ้าเป็นสาย ซึ่งท่านก็โคกรูณาบอกว่า "พวกเรารู้อีกกันไว้นะ ไอนั้นเขาเรียกว่า กระสุนสองวิถี" (123: 46)

รัฐบาลทหารในเวลานั้น ได้แสดงการปกป้องคณะล่าสัตว์อย่างชัดเจน ดังที่จอมพลถนอม กิตติขจร นายกรัฐมนตรี ได้ให้สัมภาษณ์ผู้สื่อข่าวหนังสือพิมพ์ ซึ่งได้มีการตีพิมพ์ใน "สยามรัฐ" ฉบับวันที่ 2 พฤษภาคม พ.ศ.2516 ดังนี้

... นายทหารและตำรวจทั้งหมดที่ไปล่าสัตว์ป่า โดยใช้เฮลิคอปเตอร์จนตกห่างไป 1 ลำนั้น เป็นการไปปฏิบัติหน้าที่ราชการลับ ซึ่งลับมาก จนไม่อาจเปิดเผยได้ ผู้สื่อข่าวถามว่า ทำไมในเฮลิคอปเตอร์ที่ตก จึงมีซากกระต๊องและเนื้อสัตว์ป่ามากมาย นายกรัฐมนตรีตอบว่า เนื้อสัตว์ป่าที่พบคงมีคนฝากขึ้นเฮลิคอปเตอร์มากด้วย...

เจ้าหน้าที่ทหารและตำรวจจึงกล่าวที่ไปราชการลับ อาจใช้วิธีการหรือกลเม็ดคือพรางตัวไม้ไผ่ยาวตรงข้ามรู จึงทำตัวเป็นนักล่าสัตว์บังหน้าก็ไค อย่างเช่น พันเอกอำนาจ กิจสุวรรณ ผู้บังคับการกองบินขนส่งทหารบกที่เขียนนามบัตรถึงท่านนั้น ฝากฝังเพื่อนให้ช่วยดูแลในการล่าสัตว์นั้น ก็คงจะเป็นกลเม็ดในการใช้การล่าสัตว์บังหน้างานราชการลับด้วย

นายทหารและตำรวจที่เสียชีวิตเพราะเฮลิคอปเตอร์ตกคราวนี้ คงถือว่าตายในขณะปฏิบัติหน้าที่ (123: 97)

พันเอกณรงค์ กิตติขจร ก็ได้ให้สัมภาษณ์ในกรณีนี้ ดังปรากฏใน "สยามรัฐ" ฉบับวันที่ 3 พฤษภาคม พ.ศ.2516 ว่า

... เรื่องนี้เป็นความลับ ยังบอกอะไรไม่ได้ แต่น่าทึ่งที่กรมป่าไม้เอาเรื่องและภาพเหตุการณ์มาเผยแพร่ สร้างเรื่องขึ้นมาเพราะว่าหมายเลขคดีคือไปเคาะตามข่าวที่กรมป่าไม้เผยแพร่ทั่วกระทรวงในคดีคือไปเคาะที่ตกก็เป็นกระดุกๆ เรื่องนี้อาจเป็นเพราะว่าอธิบดีกรมป่าไม้ถูกสอบสวนพอเห็นเป็นเรื่องของทหารก็เลยสร้างเรื่องขึ้นมา (123: 98)

พันเอกอำนาจ กิจสุวรรณ ผู้บังคับการกองบินขนส่งทหารบก ผู้ถูกอ้างว่าไปปฏิบัติราชการลับและเป็นผู้เขียนนามบัตรถึงกำนันบุญรอด ก็ได้ให้สัมภาษณ์ กังปรากฏในหนังสือพิมพ์ "เคลนิวส์" ฉบับวันที่ 3 พฤษภาคม พ.ศ. 2516 ว่า

... สัตว์ที่ล่ามาได้อาจจะนำมาใช้เป็นอาหารก็ได้ เพราะเป็นธรรมชาติของคนเราที่จะต้องหาอาหารใส่ปากใส่ท้องจะไปใช้ชีวิตอยู่ในป่า

และปฏิเสธคำกล่าวหาเจ้าหน้าที่ป่าไม้ที่ว่า คณะนายทหาร ตำรวจชุดนี้มีพ่อค้าและข้าราชการอื่นๆ ทักตามไปควยราว 50 คน และได้ไปล่าสัตว์กันอย่างสนุกสนาน "ใครๆ ก็สามารรถเข้าป่าได้ เมื่อเจ้าหน้าที่ป่าไม้จับใครไม่ได้ ก็พาลหาเรื่องกล่าวหาพวกทหาร" (123: 98)

ดังนั้น จากกรณีดังกล่าว เป็นการชี้ให้เห็นถึงการใช้อำนาจตามอำเภอใจของคณะทหารผู้ปกครองประเทศในเวลานั้น แม้ว่าจะไม่เป็นการกระทำโดยตรงของบรรดาผู้นำทางการเมืองการทหารก็ตาม แต่การปกป้องผู้กระทำความผิดอย่างชัดเจนในลักษณะเช่นนี้ ก็ได้สร้างกระแสความไม่พอใจและกระแสการต่อต้านขึ้นในหมู่ประชาชนอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มนิสิตนักศึกษา และสื่อมวลชน และเป็นส่วนหนึ่งของการผลักดันไปสู่การเกิดเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ในที่สุด

กรณีศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหง

การเกิดกรณีขึ้น เป็นเรื่องที่เกิดภายหลังกรณีใหญ่ได้ไม่นาน และได้มีการประกาศต่ออายุราชการจอมพลถนอม กิตติขจร และจอมพลประภาส จารุเสถียร ที่ได้ครบเกษียณอายุราชการไปอีก 1 ปี ทำให้ศึกษารามคำแหง "กลุ่มชมรมคนรุ่นใหม่ได้ออกหนังสือชื่อ มหาวิทยาลัยที่ยังไม่มีค่าตอบแทน และมีข้อความหนึ่งที่อธิการบดีมหาวิทยาลัยรามคำแหง คือ ดร. ศักดิ์ ผาสุกนิรันดร์ ถือว่าเป็นการกระทบกระเทียบเรื่องการต่ออายุ" (107: 79) ข้อความดังกล่าวมีว่า

สภาสัควัวแห่งทุ่งใหญ่
มีมติให้ทออายุสัควัวอีก 1 ปี
เนื่องจากสถานการณ์ภายในและภายนอก
เป็นที่ไม่น่าไว้วางใจ (124: 63)

คร. ศักดิ์ ผาสุกนิรันคร อธิการบดีมหาวิทยาลัยรามคำแหงในเวลานั้น "ได้สั่งลบ
ชื่อนักศึกษารามคำแหง 9 คน ตามคำสั่งมหาวิทยาลัยรามคำแหงที่ 272/2516 ลงวันที่ 16
มิ.ย. 2516" (107: 79) ประกอบด้วย "นายแสง รุ่งนิรันครกุล, นายวันชัย แซ่เคี้ยว,
นายบุญส่ง ชลธร, นายวิสา คัญทัพ, นายสมพงษ์ สรสถวี, นายสุเมธ สุวิทยะเสถียร,
นายชานี ศักดิ์เศรษฐ, นายประเคิม คำรงเจริญ และนางสาวกุลปรางค์ เมฆศรีสวัสดิ์"
(125: 61) และทางมหาวิทยาลัยรามคำแหงได้ดำเนินการตั้งคณะกรรมการสอบสวน
มีการระบุนามผิดของกลุ่มนักศึกษากังกล่าวว่า

1. ตั้งชมรมโดยมิได้รับอนุญาตจากมหาวิทยาลัย
2. ใช้สถานที่ในมหาวิทยาลัยเป็นที่ชุมนุมเป็นครั้งคราวโดยพลการ
3. เขียนหนังสือกล่าวร้ายผู้อื่นด้วยถ้อยคำอันหยาบคาย
4. กล่าวถึงมหาวิทยาลัยรามคำแหงในทางที่ทำให้ผู้อื่นเกลียดชัง
5. กำหนดนักศึกษาที่ทั้งหน้าเล่าเรียนว่าเป็นคนเห็นแก่ตัว (125: 62)

การกระทำของมหาวิทยาลัยรามคำแหงดังกล่าว ได้ส่งผลทำให้เกิดการชุมนุม
ประท้วง คร. ศักดิ์ ผาสุกนิรันครขึ้น โดยการนำของศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย

...โดยมีเป้าหมายในการต่อสู้ร่วมกันเกี่ยวกับการใช้อำนาจหน้าที่เกินกว่าเหตุของ
คร. ศักดิ์ ผาสุกนิรันคร อธิการบดีมหาวิทยาลัยรามคำแหง ซึ่งสั่งลบชื่อนักศึกษา 9 คน
... ทำให้นิสิตนักศึกษาส่วนมากเห็นว่าการกระทำของ คร. ศักดิ์ค้ำ นั้น เป็นการกระทำ
ด้วยโทสะ และโมหจริต ซากเมตตากรม ซึ่ง เป็นคุณลักษณะที่สำคัญระหว่างอาจารย์
กับศิษย์ (125: 64)

รัฐบาลทหารในเวลานั้น ได้ใช้อำนาจอย่างเต็มที่ ในการที่จะดำเนินการไปตาม
ที่ทางมหาวิทยาลัยรามคำแหงได้มีการกระทำไปแล้ว โดย "วิทยุกระจายเสียงแห่ง
ประเทศไทย ได้อ่านคำสั่งของหัวหน้าคณะรัฐบาลปิตุมาวิทยาลัยและวิทยาลัยวิชาการศึกษา
ในกรุงเทพฯ ทุกสถาบัน" (125: 65) และได้มีการออกแถลงการณ์ของรัฐบาลในการนี้ด้วย
โดยระบุว่ามีการแทรกแซงจากบุคคลภายนอกในการชุมนุมประท้วงของกลุ่มนิสิตนักศึกษา
ถึงความค่อนหน้ของแถลงการณ์ดังกล่าว คือ

... ได้มีบุคคลกลุ่มหนึ่งอาศัยเหตุการณ์ที่คณะกรรมการบริหารมหาวิทยาลัยรามคำแหง ได้มีมติโหลยชื่อนิสิตนักศึกษา 9 คน ออกจากความเป็นนักศึกษา สร้างสถานการณ์ต่างๆ เพื่อให้เกิดความวุ่นวายในบ้านเมือง และเพื่อชักจูงให้ประชาชนเกิดความเข้าใจผิด ในการดำเนินการของมหาวิทยาลัย ดังจะเห็นได้ว่ามีการบิดเบือนความจริงเกี่ยวกับการลอบชื่อนักศึกษา 9 คน ว่าเป็นการกระทำแบบเผด็จการ... บุคคลกลุ่มนี้ก็ยังพยายาม สร้างสถานการณ์ขึ้นด้วยวิธีการต่างๆ เช่น บุยงให้มีการเดินขบวนและมีวสมรุมมวมกัน... เพื่อให้ประชาชนเกิดความเข้าใจผิดว่า รัฐบาลไม่สามารถควบคุมสถานการณ์ได้ ทั้งนี้ เพื่อหวังผลในทางการเมืองและเพื่อประโยชน์ส่วนตัว (125: 101-103)

ถึงแม้ว่าในเวลาต่อมา รัฐบาลทหารของจอมพลถนอม กิตติขจร จะได้ยินยอม ตามข้อเรียกร้องของศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย แต่ก็ก็เป็นกรณีหนึ่งซึ่งแสดงออก ถึงการใช้อำนาจตามอำเภอใจของผู้ปกครองประเทศในเวลานั้น และเป็นส่วนหนึ่งที่ส่งผล ทำให้เกิดการผลักดันไปสู่เหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ.2516 ในที่สุด

กรณีการเรียกร้องรัฐธรรมนูญ

กรณีการเรียกร้องรัฐธรรมนูญนี้ เป็นกรณีที่น่าไปสู่การโค่นล้มรัฐบาลทหารของ จอมพลถนอม กิตติขจร และคณะ เป็นการสิ้นสุดของระบอบการเมืองการปกครองโดยคณะ ทหารผู้ทำการยึดอำนาจรัฐ ในปี พ.ศ.2501 และได้ทำการปกครองประเทศมาเป็นระยะ เวลากว่า 15 ปี

เมื่อเริ่มมีการเรียกร้องรัฐธรรมนูญขึ้นนั้น รัฐบาลทหารในเวลานั้นก็ได้เริ่มที่จะ มีการป้องกันปรามในทันที โดย พล.ท.ท.ประจวบ สุนทรากรูร รองอธิบดีกรมตำรวจ ฝ่าย กิจการพิเศษ ได้แถลงตอบโต้การเคลื่อนไหวเรียกร้องรัฐธรรมนูญ ซึ่งได้เริ่มมีขึ้นในวันที่ 5 ตุลาคม พ.ศ.2516 ดังนี้ "หากการเรียกร้องครั้งนี้ทำให้เกิดการเดินขบวนขึ้น ทาง เจ้าหน้าที่ตำรวจจะดำเนินการจับกุมทันที เพราะเป็นการผิดกฎหมายคณะปฏิวัติที่ห้ามการ ชุมนุมทางการเมืองในที่สาธารณะเกิน 5 คน" (104: 44) ยิ่งไปกว่านั้น พันเอกณรงค์ กิตติขจร ยังได้ให้สัมภาษณ์กับผู้สื่อข่าวหนังสือพิมพ์ ในลักษณะของการ "ตัดไม้ข่มนาม" ว่า "มีอาจารย์มหาวิทยาลัยและนักการเมืองบางคนกำลังดำเนินการให้นักศึกษาเดินขบวนใน เร็วๆ นี้ และหากมีการเดินขบวนแล้ว ไม่ผิดกฎหมายอีก ผมก็จะนำทหารมาเดินขบวนบ้าง เพราะทหารก็ไม่อยากจะไปรบเหมือนกัน" (104: 45)

เมื่อมีการเรียกร้องรัฐธรรมนูญขึ้นในวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ.2516 การดำเนินการใช้อำนาจจับกุมก็เกิดขึ้น ส่งผลทำให้เกิดการชุมนุมประท้วงรัฐบาลทหารในเวลานั้นอย่างกว้างขวาง บรรดาผู้นำทางการเมืองการทหาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่ม "ถนนอม-ประกาศ" กลับไม่ยอมที่จะใช้วิธีการประนีประนอม แต่ตัดสินใจที่จะใช้วิธีการใช้ความรุนแรงทางการเมือง คือการปราบปรามโดยการใช้อำนาจทหารและตำรวจ โดยไม่คำนึงถึงความสูญเสียที่จะเกิดขึ้นก่อนนิสติกศึกษา และประชาชนที่ปราศจากอาวุธ

ในระยะแรกนั้น รัฐบาลทหารในเวลานั้นใช้มาตรการทางกฎหมาย โดยการกล่าวหาว่า กลุ่มผู้เรียกร้องรัฐธรรมนูญเป็นกบฏก่อราชอาณาจักร และเป็นคอมมิวนิสต์ ดังนี้ ...จอมพลประภาส จารุเสถียร... ได้แถลงต่อสื่อมวลชน... "เมื่อเจ้าหน้าที่ตำรวจจับไปแล้ว ให้นำไปสอบสวนพบเอกสารตามที่ต่างๆ ปรากฏว่า ได้เอกสารหลายอย่างที่เห็นว่าไม่ได้เรียกร้องรัฐธรรมนูญอย่างเคียวเท่านั้น ยังเป็นกบฏก่อเหตุวุ่นวายในบ้านเมือง จากเอกสารที่ค้นพบได้กลายเป็นเรื่องใหญ่ เพราะเจ้าหน้าที่ตำรวจได้ค้นพบเอกสารลัทธิคอมมิวนิสต์ มีทั้งภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และภาษาจีน นอกจากนี้ยังมีเอกสารที่เป็นบันทึกแผนงานต่างๆ ที่ได้ดำเนินการไปแล้ว และจะทำต่อไปในอนาคตอีกเป็นจำนวนมาก ล้วนแต่เป็นเอกสารที่ยุยงส่งเสริมให้ประชาชนล้มล้างรัฐบาล ซึ่งเป็นการผิดกฎหมายอย่างแน่ชัด... แผนการเหล่านั้นมีทั้งการยุยงทหาร แยกเป็นทหารการเมือง และทหารอาชีพ นอกจากนี้ ยุยงกรรมกร (104: 60-61)

แต่ต่อมา การวางมาตรการทางด้านการใช้อำนาจรุนแรงก็เริ่มมีขึ้น โดยจอมพลประภาส จารุเสถียร รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ได้เรียกประชุมข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของกระทรวง และมีการวางแผน "หาทางกำจัดนิสติกศึกษา 2% จากจำนวนแสนคน ดังปรากฏในบันทึกรายงานการประชุม กระทรวงครั้งที่ 28/2516" (104: 68) มีข้อความตอนหนึ่งว่า

...เห็นว่ายังมีการก่อความไม่สงบในบ้านเมืองอยู่เสมอจะต่องหนักใจต่อไปอีกนานที่เกี่ยววิธีการอ้อมชอมปล่อยให้คนทำผิดกฎหมายอยู่เรื่อยๆ เป็นวิธีการที่ใช้ไม่ได้เสียแล้ว จำเป็นของดำเนินการตามกฎหมาย แต่เชื่อว่านิสติกศึกษาจะเสียไปราว 2% จากจำนวนเป็นแสนคน จำเป็นของเสียสละเพื่อความอยู่รอดของบ้านเมือง (104: 73)

จากนั้น รัฐบาลทหารในเวลานั้น ก็ประกาศใช้มาตรา 17 แห่งธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พุทธศักราช 2515 ในการควบคุมตัวกลุ่มผู้เรียกร้องรัฐธรรมนูญ จนกว่าจะทำการสอบสวนเสร็จสิ้น อันเป็นการใช้อำนาจเด็ดขาดที่ปราศจากการดำเนินการตามกระบวนการพิจารณาพิพากษาคดีตามปกติ

นอกจากนั้น รัฐบาลทหารของจอมพลถนอม กิตติขจรยังได้ออกแถลงการณ์ ผ่านทางวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ว่ากลุ่มผู้เรียกร้องรัฐธรรมนูญ "มีแผนการล้มล้างรัฐบาล ตามแผนการจะมีการชักชวนให้ประชาชน ชำร่าชกา ทิ้งพลเรือน ทหารและตำรวจ ตลอดจนนักการเมืองทั้งหลายดำเนินการก่อการจลาจลขึ้นภายในบ้านเมือง" (104: 92)

เมื่อมีการชุมนุมประท้วงกันอย่างต่อเนื่อง จึงเริ่มที่จะมีการเจรจาขึ้น แต่ทางฝ่ายรัฐบาลทหารในเวลานั้น ไม่ยินยอมที่จะยอมตามข้อเรียกร้องของบรรดานิสิตนักศึกษา โดยจอมพลประภาส จารุเสถียร ประกาศว่า

...ยังไม่ปล่อยผู้ต้องหา ทั้ง 13 คน และจะประกาศใช้รัฐธรรมนูญภายใน 20 เดือน และได้พูดถึงการชุมนุมของนิสิตนักศึกษาว่า กรณีที่เกิดขึ้น แม้จะมีคนมารวมกันจำนวน 2-3 หมื่น แต่ก็ยังถือเป็นประจําที่มิได้ และยืนยันว่าจะต้องลงโทษตามกฎหมาย และจะคงสอบสวนต่อไป จนกว่าจะเสร็จ การโฆษณา 17 กับผู้ต้องหาอื่นเพื่อประโยชน์ของผู้ต้องหาโดยตรงที่จะไม่คงยุ่งยากในการนำตัวไปฝึกฟ้องคอศาล (104: 122)

ในวันที่ 13 ตุลาคม พ.ศ.2516 รัฐบาลทหารในเวลานั้น ได้มีการเตรียมการในอันที่จะใช้กำลังรุนแรง เข้าทำการปราบปรามกลุ่มนิสิตนักศึกษา กล่าวคือ

...ที่โรงเรียนพลตำรวจบางเขน ได้มีการจัดกำลังพลตำรวจหน่วยปราบปรามจลาจล ซึ่งมีกระบอก และใส่หมวกมีครอบหน้าสีขาว ซึ่งสามารถป้องกันแก๊สน้ำตาได้ จำนวนประมาณ 2 กองร้อย ขึ้นรถโดยสารนักเรียนจำนวน 6 คัน พร้อมควยบรรทุกโลหเหล็ก ปืนยิงแก๊สน้ำตา กระสุนแก๊สน้ำตา (104: 169)

ส่วนกำลังทหารก็ได้มีการเตรียมการไว้อย่างพร้อมเพรียง เพื่อที่จะใช้ในการปราบปรามพลังของขบวนการนิสิตนักศึกษา กล่าวคือ

...คํานกองบัญชาการปราบปรามจลาจล (คกกองบัญชาการสำรอง) ที่สวนรื่นฤดี ทหารบกที่ไคร้รับคำสั่งจากกองบัญชาการจำนวนประมาณ 2 กองร้อยพร้อมควยอาวุธประจำตัวเต็มอัตราศึก ไค้นำเครื่องกีดขวางที่เป็นลวดหนาม ทียบเพลิง มาปิดกั้นถนนที่จะเข้าสู่กองบัญชาการสวนรื่นฤดีทางคานถนนนครราชสีมา-เหนือ ทิศกับสมาคมหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย และคานถนนสุขุโขทัยตั้งแต่สี่แยกทางเข้าเขาคินวนา จากนั้นก็จัดเป็นแถวหน้ากระดาน 2 แถว ในบริเวณทั้งสอง ส่วนที่สวนพฤกษคานนั้นมีทหารบกอาวุธครบมือ ยืนรักษาการณ์อยู่เป็นจำนวนมาก (104: 168)

เมื่อเกิดการปะทะกันระหว่างฝูงชนกับกำลังของรัฐบาลทหารในเวลานั้นแล้ว พันเอกณรงค์ กิตติขจร ก็ได้ดำเนินการในการปราบปรามฝูงชนอย่างเด็ดขาด กล่าวคือ

...ได้ศึกษาค้นคว้าวิทยุไปยังกองบัญชาการปราบปรามจลาจล ส่วนวินฤติเพื่อขอคำสั่งจากจอมพลถนอม... เพื่อขอคำสั่งอนุมัติในการนำทหารจากกรมทหารราบที่ 11 รักษาพระองค์ ซึ่งมาอยู่ที่สวนวินฤติตั้งแต่วันที่ 13 ตุลาคม 2516 โดยตนเองเป็นผู้บัญชาการกรมฯ อยู่และรถถังจากกองพันทหารม้าที่ 4 เกียกกาย เพื่อนำกำลังเข้าปราบปรามประชาชนชั้นเด็กชาก ร่วมกับตำรวจกองปราบปรามสามยอด และตำรวจสถานีตำรวจชนะสงครามซึ่งเป็นเวลาเดียวกับที่ทางตำรวจชนะสงครามได้ศึกษาค้นคว้ามาทางกองบัญชาการปราบปรามจลาจลสวนวินฤติ เพื่อขอคำสั่งทหารสนับสนุนในการปราบปรามและป้องกันสถานีตำรวจชนะสงคราม

หลังจากที่ พ.อ.ณรงค์ กิตติขจร ได้รับอนุมัติคำสั่งในการปราบปรามจลาจลจากจอมพลถนอม กิตติขจร แล้วก็ได้สั่งการไปยังลูกน้องของตนที่ สวนวินฤติ เพื่อนำกำลังทหารราบ 11 รอ. กองร้อยที่ 1 กองพันที่ 2 และหน่วยลาดตระเวนอีกจำนวนหนึ่ง อันเป็นกองกำลังส่วนหนึ่งของกรมทหารราบที่ 11 รอ. จำนวนสองกองพัน ที่ประจำอยู่ที่สวนวินฤติ ซึ่งได้ผ่านการฝึกการปราบปรามจลาจลมาแล้ว เคลื่อนกำลังออกจากสวนวินฤติไปสมทบกับรถถังจำนวน 1 หมวด จากกองพันทหารม้าที่ 4 (104: 225-226)

ยิ่งไปกว่านั้น พันเอกณรงค์ยังพยายามที่จะใช้อาวุธร้ายแรงในการปราบปรามอีกด้วย คือ

พ.อ.ณรงค์ กิตติขจร ได้รายงานไปยังจอมพลประภาส จารุเสถียร ว่ามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มีปืนกลตั้งอยู่ตามริมแม่น้ำเจ้าพระยาและบนลานทั่วไป และรายงานอีกว่า รถถังเคลื่อนที่ไม่ได้ ถูกประชาชนล้อมและจะถูกทำลาย จอมพลประภาสได้ทราบดีถึงนั้น จึงมีคำสั่งไปยังพลเอก กฤษณ์ สีวะรา ว่าให้เอารถถังกลับมาให้ได้ และให้เรียกทหารป่าห้วยมาจัดการ หลังจากนั้น จอมพลประภาส ได้ไปยังห้องบังคับการสื่อสาร แล้วสั่งให้นายทหารที่คุมเครื่องวิทยุ ให้แจ้งคำสั่งของตนไปยังทหารรถถังว่าให้รถถังในนาป่าลมประจำรถถังไปยังประชาชนที่ชัชชวาง (104: 235)

การใช้อำนาจตามอำเภอใจของผู้นำทางการเมืองการทหารในกลุ่ม "ถนอม-ประภาส" โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้ความรุนแรงทางการเมืองในการแก้ไขความขัดแย้งทางการเมืองที่ได้เกิดมีขึ้นดังกล่าวนี้ กลับทำให้รัฐบาลทหารในเวลานั้นต้องประสบกับการถูกกดดันให้ออกจากอำนาจ นับว่าเป็นจุดสุกขยอกของกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในปี พ.ศ.2516

บทบาทการขึ้นำของขบวนการนิสิตนักศึกษา

อย่างไรก็ตาม การใช้อำนาจตามอำเภอใจของบรรดาผู้นำทางการเมืองการทหาร ในกลุ่ม "ถนอม-ประภาส" ดังกล่าวข้างต้นนั้น เป็นเพียงส่วนหนึ่งของสาเหตุซึ่งส่งผลทำให้เกิดการผลักดันไปสู่เหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองขึ้นในวันที่ 14 ตุลาคม

พ.ศ.2516 สาเหตุ หรือต้นเหตุอีกประการหนึ่ง และเป็นสาเหตุที่มีความสำคัญอย่างมาก ก็คือ การขึ้นำของขบวนการนิสิตนักศึกษา ซึ่งเป็นผู้ทำการ "จุกชวน" ที่สำคัญในเหตุการณ์ การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองกั๋งลาว

ขบวนการนิสิตนักศึกษาไม่ได้เกิดขึ้นจาก "สูญญากาศ" ในสังคมการเมืองไทย แต่ในทางตรงกันข้าม ขบวนการนิสิตนักศึกษามีพัฒนาการมาอย่างมีขั้นตอนที่มีความต่อเนื่อง ในประการแรกนั้น ขบวนการนิสิตนักศึกษาถือกำเนิดขึ้นมาจากรากฐานในทางความคิดทางการเมืองแบบประชาธิปไตย โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากปัญญาชนไทย ภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 กั๋งที่ไ้กั๋งลาวไว้แล้วในบทที่ 2 แต่เพียงกระแสความคิดเท่านั้น ยังไม่เป็นการสมบูรณ์พอเพียง ยังจะต้องประกอบไปด้วยกลุ่มชนซึ่งจะมาทำหน้าที่ในการสื่อ หรือถ่ายทอด แนวความคิดทางการเมืองกั๋งลาวไว้ และในบางกรณีก็ยังสามารถในการที่จะทำการกระตุ้นความสำนึกในทางการเมืองให้เกิดขึ้นได้ด้วย กลุ่มชนเหล่านี้ได้ทำหน้าที่ในการ "ขึ้นำ" และไ้ไ้ให้ความสนับสนุนต่อการกระทำการเคลื่อนไหวรณรงค์ในทางการเมืองของ ขบวนการนิสิตนักศึกษาในเบื้องต้น และตลอดระยะเวลาที่ขบวนการนิสิตนักศึกษาไ้ทำการเคลื่อนไหวในทางการเมืองจนนำไปสู่เหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ.2516 ในที่สุด

ในกลุ่มชนกั๋งลาวนี้ กลุ่มที่มีความสำคัญมากเป็นกลุ่มคนที่มีความรู้ ความสามารถ ในทางด้านวิชาการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทางวิชาการทางการเมืองการปกครอง ซึ่ง ประกอบไปด้วยนักการเมือง นักวิชาการ อาจารย์ในมหาวิทยาลัย นักคิด นักเขียน นักหนังสือพิมพ์ เป็นต้น ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นผู้ที่มีอิทธิพลโดยตรงต่อความรู้สึคนักคิดของบรรดานิสิตนักศึกษาโดยส่วนรวม เนื่องจากโดยธรรมชาติแล้ว นิสิตนักศึกษาจะเป็นผู้ที่มีความผูกพันใกล้ชิดกับกลุ่มบุคคลต่างๆ เหล่านี้อยู่ตลอดเวลาที่ไ้ทำการศึกษาอยู่ในมหาวิทยาลัย

กั๋งนั้น ความสำคัญของกลุ่มบุคคลต่างๆ เหล่านี้ จึงอยู่ที่การ "ให้" ความคิด ความเห็นในทางสังคมการเมืองแก่กลุ่มนิสิตนักศึกษา ทั้งนี้ เพื่อที่จะทำให้บรรดานิสิตนักศึกษา มีความรู้ความสามารถในการที่จะมองปรากฏการณ์ทางการเมืองต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้อย่างมีกรอบในการมอง ซึ่งถูกกำหนดขึ้นตามการขึ้นำของกลุ่มบุคคลต่างๆ เหล่านี้ และการรับรู้ของนิสิตนักศึกษาแต่ละคนเป็นสำคัญ นักคิดที่มีความสำคัญต่อบรรดานิสิตนักศึกษาโดยส่วนรวม มักจะเป็นนักเขียน มากกว่าอาจารย์ในมหาวิทยาลัย เนื่องจากบรรดาอาจารย์ทั้งหลายนั้น

เป็นผู้ที่มีสถานภาพและบทบาทของความเป็นข้าราชการ อันเป็นกลไกของรัฐ และรัฐบาล ในขณะที่นักเขียนเป็นผู้ที่มีความเป็นอิสระมากกว่า ส่วนนักการเมืองก็เป็นผู้ที่ถูกมองว่า เป็นผู้ที่มีผลประโยชน์ที่ชัดเจนมากกว่านักเขียนและมักจะเป็นนักปฏิบัติเป็นส่วนมาก หรือเป็นนักทำมากกว่านักคิด นักเขียน ซึ่งสามารถที่จะผลิตผลงานทางความคิดความเห็นได้อย่างกว้างขวาง ทำให้มีลึคนักศึกษาสามารถที่จะทำการศึกษาและติดตามเหตุการณ์ต่างๆ ในทางการเมือง จากข้อมูลข่าวสาร ในลักษณะกึ่งวิชาการ ซึ่งทำให้สะดวกต่อการทำความเข้าใจและการคล้อยตามอีกด้วย

ก. อิทธิพลของนักคตินักเขียนที่มีต่อนิสิตนักศึกษา

นักคตินักเขียนในช่วงระยะหลังการถึงแก่อสัญกรรมของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในช่วงปลายปี พ.ศ. 2506 อันเป็นช่วงต้นของการก่อตัวของขบวนการนิสิตนักศึกษาอย่างไม่เป็นทางการ เริ่มที่จะเผยแพร่แนวความคิดทางการเมือง ที่มีผลต่อความรู้สึกนึกคิดของนิสิตนักศึกษา ด้วยการตั้งคำถามในเรื่องที่เกี่ยวกับการศึกษา อันเป็นเรื่องที่ใกล้ตัวนิสิตนักศึกษามากที่สุด จากการศึกษาเรื่อง "ค่านิยมของนักศึกษาชั้นนำบางกลุ่ม ที่มีบทบาทในทางการเมืองกับการพัฒนาทางการเมืองไทย ภายหลังวันที่ 14 ตุลาคม 2516" พบว่า

นักเขียนที่มีอิทธิพลต่อนักศึกษาในช่วงแรกอย่างมากก็มี วิทยากร เชียงกูล และสุชาติ สวัสดิ์ศรี ซึ่งเป็นผู้วางรากฐานของการเริ่มต้นของการตั้งคำถามในการแสวงหาความหมายและเป้าหมายของการศึกษาและชีวิตจากเรื่อง "เราจะไปทางไหนกัน" ของวิทยากร อาจจะเป็นคำสรุปที่ดีถึงบทบาทของนักศึกษาในระยะนี้ นักเขียนในยุคแรกได้รับอิทธิพลจากปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่ เช่น เอ็ทซิสเทนเซียมลิสท์ หนังสือ "คนนอก" ของคามูส ดูเหมือนจะเป็นคัมภีร์ของบุคคลที่เรียกตัวเองว่าเป็นคนรุ่นใหม่ คำที่นำมาใช้กันบ่อยๆ คือ "ฉันกบฏ ฉันจึงมีชีวิตอยู่" ประโยคนี้อาจจะเลียนแบบมาจากนักปราชญ์ฝรั่งเศส ชื่อ เคสคาร์ทส ซึ่งกล่าวว่า "ฉันคิด ฉันจึงมีชีวิตอยู่" (126: 44)

บทกวีที่มีชื่อเสียงมากของวิทยากร เชียงกูล ในประเด็นนี้ก็คือ "เพลงเดือนแห่งสถาบัน" จาก "ฉันจึงมาหาความหมาย" ซึ่งวิทยากรต้องการชี้ให้เห็นถึงปัญหาที่ว่า "การศึกษาในระดับอุดมศึกษาให้อะไรแก่นิสิตบ้าง ผู้ประพันธ์ได้ตั้งคำถามไว้ในร้อยกรองบทนี้ นิสิตต้องการปัญญา แต่กลับได้ไปเพียงกระดาษแผ่นเดียว เช่นนี้จะถือว่าเป็นความสูญเสียเปล่าหรือไม่" (127: 340) จึงมีลักษณะของการสะท้อนภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น และเป็นสภาพความเป็นจริงที่ส่งผลทำให้เกิดความไม่พอใจขึ้น อันนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง บทกวีดังกล่าวมีดังนี้

คอกหางนกยูงสีแกงฉาน
 คนเกินผ่านไปมากัน
 ปัญหามีชายที่นี้หรือ
 อยา่งที่โก่ทรูหรารูาคาเท่าไค
 ฉั้นมาฉั้นเห็นฉั้นแพ
 เพลงที่นี้ไม่หวานเหมือนบ้านเรา
 นี้จะให้อะไรกันบางใหม่
 แมนทานมิให้อะไรเลย
 ฉั้นเขาวฉั้นเขลาฉั้นทิ้ง
 ฉั้นหวังเก็บอะไรไปมากุมาย
 มีคจริงหนอสถาปนอันกว้างขวาง
 เคินหาข้อปัญหาจนหนาเขียว

บานอยู่เต็มฟากสวรรค์
 เขาค้นค้นหาสิ่งใด
 จะแย่งข้อใดที่ไหน
 จะให้พอชายนามาแลกเอา
 ยินแต่เสียงคาวาโง่เง่า
 ใครไม่เขาถึงพอเขาเยาะเย้ย
 มหาวิทยาลัยใหญ่โตเหว
 วานิ่งเฉยพยายามอย่าไว้วาย
 ฉั้นจึงมาหาความหมาย
 สุกท้ายให้กระคาษฉั้นแผ่นเคียว
 ปลอยฉั้นอางวางขับเคียว
 เทียวไปเทียวมาไม่รู้วัน (127: 339-340)

นอกจากนี้ ยังมีบทกวีที่สะท้อนถึงการปลุกใจเยาวชนคนหนุ่มสาวให้ทำการเปลี่ยนแปลงสังคมไปสู่ "อาริยะยุค" ดังในเรื่อง "แก้-วิญญูของชีวิต" โดย ทวีปวร

วิญญูสุนทรชีวิต
 บริสุทธิคุณของดวงเพ็ญ
 แมเกิดยุคที่มีหินนี้
 มีคมนอนธกาลผ่านมา
 จงเป็นอาทิตยเมื่ออุทัย
 เพื่อความคิงามรวมกัน
 เขารวมรวมพลังบังเกิด
 ชีพมีชีคมาชานาน
 จงเป็นอาทิตยเมื่ออุทัย
 หากเพียรเรียนรูโลกา
 แสงอรุณหนุนเนื่องเรื่องเล่า
 มีคมนอนธกาลทานทุกข

เนื่องมิครนุ้ยนี้ที่เห็น
 เปรียบเช่นอรุณโชติโรจน์ฟ้า
 อนาคตคงมีเบองหนา
 สุริยาจักกลบมลพฉัน
 เกรุียงไกรในพลังสร้างสรรค์
 แห่งชั้นชาวชนคนงาน
 แจมเจิกภทิสไพศาตุ
 หรือจะทานแสงทองส่องฟ้า
 พลังใหม่เข้มแข็งแกร่งกล้า
 เปลี่ยนแปลงสู่อาริยะยุค
 แรงครุณจักนำสันติสุข
 มีอสงจักปลุกประกายพลฉัน (127: 327-328)

แนวความคิดของนักคิดที่มีอิทธิพลต่อนิสิตนักศึกษา โดยมากแล้วมักจะออกมาในแนวทางเสรีประชาธิปไตย และชาตินิยม เป็นสำคัญ ดังที่วิทยากร เชียงกูล ได้เล่าถึงสภาพของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในระยะเวลาดังกล่าว ในหนังสือที่ระลึกครบรอบ 50 ปีของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กล่าวคือ

แนวความคิดที่ก่อตัวขึ้นในหมู่นักศึกษาปัญญาชนในช่วงปี 2508-2512 จึงเป็นความคิดผสมผสานระหว่างแนวคิดแบบเสรีนิยมและอนุรักษนิยมแบบรักชาติ อยากรู้ให้มีการพัฒนาชาติอยากเป็นคัวของตัวเอง ไม่เดินตามกนมหาอำนาจ ความคิดแบบต่อต้านการคอร์รัปชั่น

และความมุ่งเพื่อ (การที่หนังสือพิมพ์เปิดโปงเรื่องที่สุดขั้วมีอนุภรรยาอันน้อยและมีมรดกเป็นพันล้านหลังจากการตายของเขาในปี 2506 มีส่วนกระตุ้นให้คนรุ่นผมโคักระหนักถึงปัญหานี้ไม่น้อย แม้ว่าหนังสือพิมพ์มุ่งจะขายข่าวมากกว่าจะวิพากษ์วิจารณ์ก็ตาม) ความคิดแบบขอยากให้สังคมเป็นประชาธิปไตย และมีการกระจายความเจริญไปสู่ชนบท ตอนนั้นยังไม่มีความคิดแบบสังคมนิยมเกิดขึ้น ในมหาวิทยาลัย ยิ่งสังคมภายนอกไม่ทงทุกถึง ปัญญาชนคนสำคัญอย่างป๋วย อึ๊งภากรณ์ หรือรุ่นที่เพิ่งกลับจากเมืองนอกไม่นาน อย่างสุลักษณ์ ศิวลักษณ์ กมล สมวิเชียร ล้วนแต่เป็นพวกเสรีนิยม (128: 454)

บทความที่มีการสะท้อนให้เห็นถึงแนวความคิดทางการเมืองแบบเสรีนิยมประชาธิปไตย และชาตินิยม ปรากฏมีขึ้นในวารสารสังคมศาสตร์ปริทัศน์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบทนำ ซึ่งเขียนขึ้นโดยสุชาติ สวัสดิ์ศรี นักเขียนคนสำคัญในยุคสมัยนั้น ในเรื่อง "คำประกาศของความรู้สึกใหม่" ในปี พ.ศ. 2513 ดังนี้

เราเริ่มดูเข้ากันหน้าหนึ่งพร้อมกับพูดว่า "ฉันยอมรับ" แต่การพูดว่า "ยอมรับ" ในยุคสมัยของเราก็เหมือนการพูดว่าเราโคั "ยอมรับ" วิถีชีวิตแบบอเมริกาทั้งหมด ยอมรับการวิจัยทางสังคมศาสตร์ของอเมริกาในประเทศไทย ยอมรับการไปรับจ้างรบในเวียดนาม ยอมรับถูกระเบิดบนเครื่องบิน บี.52 ที่ฐานทัพอุตะเกาศ ยอมรับเครื่องยนต์ของบริษัทเอนเนอร์จิมอเตอร์ ภาพยนตร์จากฮอลลีวูด การลอกขามบุคคลสำคัญ และคำขวัญปลุกผีคอมมิวนิสต์ของค่ายโลกเสรี เราพบว่าในระยะที่เราโคัเติบโตขึ้นมา ชีวิตของเรามองดูไร้ความหมายมากขึ้น เราพบว่ามีช่องว่างเกิดขึ้นมากมาย ช่องว่างระหว่างคนมีกับคนจน ช่องว่างระหว่างข้าราชการกับประชาชน ช่องว่างระหว่างเมืองกับชนบท... ยุคสมัยของเราโคัหุย้ความคิดเห็นของประชาชนทั่วไปไม่ให้กล้าแข็งขึ้นตามที่ควรเป็น ล้อมวลชนถอยหลังทางความคิดเห็นใหม่ๆ และกลายเป็นทาสการโฆษณาชวนเชื่อของโลกสงครามเย็น สถาบันการศึกษาของเราไม่สอนให้คนเป็นนักคิด มหาวิทยาลัยเป็นเรื่องน่าเบื่อ...

คนหนุ่มสาวของรุ่นนี้เริ่มโคักระหนักแล้วว่า สิ่งที่คนรุ่นก่อนพร้าแต่ทุกถึงอชิปไตยของชาตินั้นเห็นจะไม่จริงเสียแล้ว อชิปไตยของชาติทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และปัญญา ย่อมสำคัญพอกๆ กับอชิปไตยทางการเมือง การเป็นอาณานิคมโดยพฤตินัยของประเทศ ย่อมสำคัญเท่ากับการเป็นอาณานิคมโดยนิตินัย แต่ว้าบักนี้เราเป็นอาณานิคมโดยพฤตินัยไปเสียแล้วหรือ เราก้าดังถามตัวเอง เราทงการมีส่วนร่วม เราทงการสัมผัส (97: 5, 10)

นอกเหนือไปจากการสะท้อนแนวความคิดแบบประชาธิปไตยเสรีนิยม และความคิดแบบชาตินิยมที่มีลักษณะที่เด่นชัดแล้ว ก็ยังมีการกล่าวถึงสภาพปัญหาในทางการศึกษาอีกด้วย ซึ่งไม่ได้เป็นการสนองตอบต่อความต้องการของสังคมการเมืองไทย ดังที่สุชาติ สวัสดิ์ศรี โคักล่าวในเรื่อง "การศึกษาเพื่อมวลชน" อันเป็นบทนำของวารสารสังคมศาสตร์ปริทัศน์

ปี พ.ศ.2514 กังนี้

จุดมุ่งทางการศึกษาของเราในปัจจุบันนี้ มิได้เป็นไปเพื่อความต้องการแท้จริงของมวลชน แต่เป็นไปเพื่อความต้องการของกลุ่มผู้มีอำนาจที่ประสงค์จะค้ำมวลชนส่วนหนึ่ง ออกมารับใช้ เพื่อความอยู่รอดของชาติชั่วระยะหนึ่ง ความผิดพลาดนี้มีมาแต่เริ่มรับระเบียบวิธีการจัดการศึกษาคามแบบตะวันตก อันมีพื้นฐานตามระบอบอาณานิคมและทุนนิยม ซึ่งขาดความสัมพันธ์ทั้งสถานะทางเศรษฐกิจและพื้นฐานทางวัฒนธรรมของชาติ อย่างแท้จริง (97 : 58)

อย่างไรก็ตาม มิได้หมายความว่า นักคิดในเวลานั้น จะไม่มีการแสดงออกซึ่งแนวความคิดทางการเมืองในลักษณะอื่นเลย แนวความคิดในทางสังคมนิยมก็มีปรากฏขึ้นด้วย เนื่องจากการสืบทอดต่อเนื่องความคิดดังกล่าวมาจากช่วงก่อนหน้าการยึดอำนาจรัฐของคณะทหารในปี พ.ศ.2501 กังที่มีผู้ศึกษาและพบว่า

ปรัชญาและแนวความคิดแบบมาร์กซิสต์ หรือวัตถุนิยมเป็นพื้นฐานเริ่มมีมากขึ้น ทั้งนี้ โดยได้รับอิทธิพลจากวรรณกรรมในช่วง พ.ศ.2500 เช่น ศรีบูรพา นายผี เปลื้องทีปกร เพราะเริ่มนำเอาวรรณกรรมช่วงนี้มาพิมพ์ใหม่ เช่น "จนกว่าเราจะพบกันอีก" "แม่" และแม่แก้ววรรณกรรมพิมพ์อีก เช่น "แลไปข้างหน้า" ของศรีบูรพา ก็สามารถตีพิมพ์ออกมาได้ (126 : 46)

แต่ในทางปฏิบัติแล้ว แนวความคิดทางการเมืองในสายสังคมนิยม มีส่วนในการผลักดันการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองให้เกิดมีขึ้นในวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ.2516 น้อยมาก เนื่องจากในเวลานั้น พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) ไม่ได้มีการคาดการณ์มาก่อนว่า ขบวนการนิสิตนักศึกษาจะมีความสามารถที่จะทำการโค่นล้มระบอบการเมืองการปกครองแบบอำนาจนิยมแบบครอบครัวของกลุ่ม "ถนอม-ประภาส" ลงได้เป็นผลสำเร็จ ทำให้พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยมองข้ามกระบวนการเคลื่อนไหวพรรคทางการเมืองของขบวนการนิสิตนักศึกษาไป จะมีก็เพียงแต่การให้ความสนับสนุนในทางอ้อมเท่านั้น กังที่ นายประวุฒิ ตรีมันตะ สายจักตั้งของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยคนหนึ่ง ซึ่งได้ปฏิบัติงานอยู่ในกรุงเทพฯ ในขณะที่เกิดและภายหลังเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ.2516 ได้เล่าถึงช่วงที่เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองขึ้นว่า

...ไม่คิดว่าจะล้มได้นะ ขนาดที่เกิดการเรียกร้องของรัฐธรรมนูญนี้ก็มวลชนเรียกเอง ลักษณะของพรรคก็มีเพียงแต่ว่า เมื่อมวลชนลุกขึ้นมาต่อสู้ พรรคของสนับสนุนขบวนการประชาธิปไตย ลักษณะขบวนการของธีรยุทธ (บุญมี) นี้เป็นขบวนการประชาธิปไตยแท้ๆ จริงๆ เป้าหมายของเขา (ธีรยุทธ) ก็รัฐธรรมนูญเท่านั้นนะ เรา (พรรค) ก็สนับสนุนก็คนที่พอจะไ้เราก็เห็นนะ (เช่นชื่อรวมเรียกร้องรัฐธรรมนูญ) (70 : 129)

เมื่อขบวนการนิสิตนักศึกษาได้เริ่มมีการเคลื่อนไหวขึ้น กลุ่มนักศึกษานักเขียนต่างกล่าวข้างต้นก็ได้ให้ความสนับสนุนต่อการกระทำของขบวนการนิสิตนักศึกษาอย่างเห็นได้ชัด ดังในกรณีของ ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ นักวิชาการ และนักศึกษานักเขียนคนสำคัญในยุคนั้น ได้เขียนบทความเรื่อง "บันทึกประชาธิปไตยโดยสันติวิธี" ณ เคมบริจจ์ สหราชอาณาจักร เมื่อวันที่ 27 เมษายน พ.ศ.2515 ตอนหนึ่งมีว่า

หนุ่มสาวนิสิตนักศึกษา ที่นิยมสันติวิธี ไม่สามารถแสดงความเห็นให้ประจักษ์ได้ มีหน้าซ้ำถูกปรามและถูกสะกดรอยตามทั่วไป ถ้าผู้รักสันติที่เป็นผู้แทนนิสิตนักศึกษาเหล่านี้ ถูกปรามและถูกประณามหนักเข้า ผู้ที่มีหัวรุนแรงจะเฟื่องขึ้นในกลุ่มนิสิตนักศึกษา และอาจเกิดเรื่องร้ายขึ้นได้ (129: 58)

เมื่อขบวนการนิสิตนักศึกษาได้จัดให้มีการรณรงค์ต่อต้านการซื้อสินค้าจากประเทศญี่ปุ่นขึ้น ในช่วงปลายปี พ.ศ.2515 ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช นักคิดและนักเขียนคนสำคัญ ในช่วงเวลานั้น ได้เขียนบทความเพื่อเป็นการให้ความสนับสนุนการกระทำของขบวนการนิสิตนักศึกษา และเป็นการยอมรับในความถูกต้องชอบธรรมของขบวนการนิสิตนักศึกษาอีกด้วย บทความดังกล่าวได้ลงตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ "สยามรัฐ" ฉบับวันที่ 10 พฤศจิกายน พ.ศ. 2515 ดังนี้

เมื่อการซื้อสินค้าญี่ปุ่นนั้น กระทำโดยผู้บริโภครวมทั้งปวง ซึ่งเป็นคนไทยเป็นส่วนใหญ่ เมื่อนิสิตนักศึกษาต้องการที่จะให้ซื้อสินค้าญี่ปุ่นน้อยลงหรือไม่ซื้อเลย นิสิตนักศึกษาก็ต้องเรียกร้องชักชวนเอาเองกับคนไทยทั้งปวงซึ่งเป็นผู้บริโภค

ในการนี้ ใครจะทำตามคำเรียกร้องของนิสิตนักศึกษาหรือไม่นั้นไม่เป็นปัญหา สิ่งที่สำคัญก็คือ นิสิตนักศึกษาทั้ง 10 สถาบัน ในเมืองไทย ได้แสดงเจตนารมณ์ และได้แสดงน้ำใจอันควรแก่การสรรเสริญของเขาออกมาแล้ว (130: 68)

ส่วนในการที่เกิดกรณีหุงใหญ่เรศวรขึ้น อันเป็นการใช้พาหนะ และเครื่องมือเครื่องใช้ของทางราชการ ไปในการแสวงหาความสุขจากการล่าสัตว์ป่า ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า จังหวัดกาญจนบุรี โดยกลุ่มอภิสิทธิ์ชน ซึ่งประกอบไปด้วยบรรดานายทหาร นายตำรวจ พลเรือน พ่อค้าและครอบครัว จนทำให้เกิดความเสียหายขึ้นแก่ทรัพยากรของทางราชการขึ้น นั้น เมื่อขบวนการนิสิตนักศึกษาได้ทำการรณรงค์และโจมตีการกระทำดังกล่าว พร้อมทั้งมีการเรียกร้องให้รัฐบาลทหารของจอมพลถนอม กิตติขจรและคณะ จักการลงโทษผู้ที่ได้กระทำความผิดในกรณีดังกล่าว แต่รัฐบาลทหาร "ถนอม-ประภาส" ไม่ได้กระทำการไปตามการเรียกร้องของขบวนการนิสิตนักศึกษาแต่ประการใด กลับพยายามที่จะถ่วงเวลาในพฤติทาง

จากเหตุการณ์ในครั้งนี้ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ก็ได้ให้ความสนับสนุนต่อขบวนการนิสิต-นักศึกษา อันส่งผลในการโจมตีรัฐบาลทหารของจอมพลถนอม กิตติขจร ในช่วงระยะเวลาต่อมา โดยการเขียนบทความลงในหนังสือพิมพ์สยามรัฐ ฉบับวันที่ 19 พฤษภาคม พ.ศ. 2516 ดังนี้

ทางค่านิสิตนักศึกษา ซึ่งได้แสดงความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับกรณีนี้ในหลายทางนั้น ควรที่ผู้ใหญ่จะยอมรับว่า ความเคลื่อนไหวเหล่านั้น เป็นไปในที่ถูกต้อง การช่วยกัน สอดส่องดูแล เพื่อรักษาความศักดิ์สิทธิ์ของกฎหมายบ้านเมืองไว้ นั้น เป็นการกระทำที่ ถูกในทุกทาง... การกระทำของนิสิตนักศึกษาในเรื่องนี้ จึงเป็นการกระทำอันชอบ ที่พระพุทธเจ้าโคตมพร้าสอนเป็นนิจใน เรื่องอารักขสัมปทา ควรที่สาธารณชนทั้งหลายจะ สนับสนุนด้วยการให้กำลังใจและกำลังใจในทางอื่นๆ (131: 572-573)

กรณีหุ่งใหญ่ดังกล่าวนี้ ได้มีการสืบต่อเหตุการณ์มาจนถึงในเดือนมิถุนายน ซึ่ง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมชก็ได้เขียนบทความเป็นการเตือนรัฐบาลทหารของจอมพลถนอม กิตติขจรและคณะ อีกในวันที่ 12 มิถุนายน พ.ศ.2516 มีความตอนหนึ่งว่า "การอยู่เหนือ กฎหมายนั้นมิได้หมายถึงแต่การผู้มีอำนาจหน้าที่ทางราชการทำผิดกฎหมายโดยไม่ยำเกรงต่อกฎหมายเท่านั้น แต่หมายถึงการปิดบังความผิดให้แก่ผู้ผิดกฎหมาย หรือใช้วิธีการใดๆ กลบ เคลื่อนความผิดแก่ผู้ผิดกฎหมายอีกด้วย" (131: 580) ถึงแม้ว่าในกรณีหุ่งใหญ่นี้ จะไม่สามารถที่จะทำการลงโทษผู้กระทำผิดความผิดได้ตามที่ขบวนการนิสิตนักศึกษา บรรดาสื่อมวลชน และฝ่ายอื่นๆ ได้ทำการเรียกร้อง แต่เรื่องดังกล่าวนี้ได้กลายเป็นประเด็นปัญหาที่มีการสะสม เอาไว้ซึ่งความไม่พึงพอใจต่อรัฐบาลทหารของจอมพลถนอม กิตติขจรและคณะ จนเกิดการ เรียกร้องรัฐธรรมนูญขึ้นในห้วงระยะเวลาต่อมา อันเป็นจุดสูงสุดของพัฒนาการของมูลเหตุ ของเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ.2516

การเรียกร้องรัฐธรรมนูญ ซึ่งเริ่มเกิดมีขึ้นมาเป็นระยะๆ และเริ่มมีลักษณะเป็น ทางการมากขึ้น ในช่วงต้นเดือนตุลาคม พ.ศ.2516 นั้น เป็นการนำโดยขบวนการนิสิตนัก-ศึกษา โดยได้รับความสนับสนุนอย่างกว้างขวางจากบรรดานักคิด นักเขียนโดยทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้เขียนบทความในประเด็นเกี่ยวกับการเรียกร้อง รัฐธรรมนูญนี้ เพื่อเป็นการผลักดันให้คนกลุ่มอื่นๆ เข้าร่วมกับขบวนการนิสิตนักศึกษา โดยมีการ เพิ่มระดับความรุนแรงในการโจมตีรัฐบาล "ถนอม-ประภาส" ขึ้นเรื่อยๆ ตามลำดับ กล่าว คือ ใน "สยามรัฐ" ฉบับวันที่ 29 มิถุนายน พ.ศ.2516 เป็นการบั่นทอนความชอบธรรม ทางการเมืองของรัฐบาลลง โดยมีข้อความตอนหนึ่งว่า

เมื่อผู้ใหญ่ก็แค้นงูๆกัน เรื่องประชาธิปไตย เรื่องเสรีภาพ เรื่องรัฐธรรมนูญ อยู่ทุกวันนี้ เด็กก็ยอมจะเห็นว่าสิ่งเหล่านั้นเป็นของดีเป็นของชอบ และเป็นสิ่งที่พึงปรารถนา

เมื่อผู้ใหญ่ทุกคนยอมเสมอว่าเสรีภาพเป็นของดี เด็กก็ยอมจะพยายามปฏิบัติตนให้เป็นเสรีคนหนึ่งทำตนให้เป็นเสรีเขาแล้ว ผู้ใหญ่กลับมากล่าวว่าผิด เด็กก็ยอมจะหมดความนับถือผู้ใหญ่ (130: 75)

เมื่อขบวนการนักศึกษาได้ทำการเรียกร้องรัฐธรรมนูญ จนมีการ "กล่าวหา" ในทางที่จะทำลายความชอบธรรมในการร่างของขบวนการ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ก็ได้ออกมา "แก้แค้น" และเรียกร้องขอความสนับสนุนจากประชาชนอย่างเปิดเผยเต็มที่ ดังที่สยามรัฐ ฉบับวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ.2516 ได้ลงบทความของม.ร.ว.คึกฤทธิ์ มีความว่า

เท่าที่ผมสังเกตจากการกระทำของศูนย์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยตลอดมา ผมยังไม่เคยเห็นว่าศูนย์นิสิตนักศึกษามีแนวโน้มที่จะกระทำการใดๆ อันจะทำลายสถาบันการปกครองหรือสถาบันอื่นๆ ของเมืองไทยแต่อย่างใดเลย

ศูนย์นิสิตนักศึกษามีแต่เรียกร้องในสิ่งที่ควรเรียกร้อง มีแต่ชี้คขว้างในสิ่งที่ควรชี้คขว้าง

ด้วยเหตุนี้ประชาชนจึงได้สนับสนุนการกระทำของศูนย์นิสิตนักศึกษาตลอดมา (130: 122)

บทความในวันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ.2516 ของม.ร.ว.คึกฤทธิ์ เป็นเสมือนการ "ยื่นคำขาด" ต่อรัฐบาล "ถนอม-ประภาส" ให้ยอมรับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองโดยไม่มีเงื่อนไข ด้วยการกล่าวถึงการ "เผชิญหน้า" ระหว่างรัฐบาลกับขบวนการนักศึกษาที่มีความต่อเนื่องมาตั้งแต่ต้นเดือน ที่จะนำไปสู่ความสูญเสียครั้งใหญ่ของประชาชนโดยรวม และรัฐบาลทหารจะต้อง "รับผิดชอบ" ในกรณีนี้ เพื่อ "ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์" ดังนี้

ภาพที่มองเห็นในขณะนี้คือ รถไฟสองขบวนตั้งอยู่บนรางเดียวกัน คิกสัทม์แล้วเต็มที่และกำลังจะแล่น เขาชนกัน

ชนกันเมื่อไรทุกอย่างจะไม่มีวันเหมือนเดิมได้

ความแตกแยก ระส่ำระสายจะตองเกิดขึ้นอย่างหนักที่สุด

คนไทยทั่วไปจะเสียประโยชน์

คนที่จะได้ประโยชน์และจะดีใจก็เห็นจะมีแต่คนที่เขาต้องการจะเห็นเมืองไทยแตกแยก ระส่ำระสายขนาดคนไทยบวกหมากงกันจนมองหน้ากันไม่ได้เท่านั้น

ในระหว่างคนที่ประจัญหน้ากันอยู่สองฝ่ายนี้ ถ้าฝ่ายใดยอมเสียได้ ฝ่ายนั้นก็เป็นผู้จริง ๆ เพราะจะเป็นผู้ระงับสถานการณ์อันร้ายแรง ซึ่งไม่เคยมีมาก่อนในเมืองไทยให้ผ่านพ้นไปโดยควยดี

แต่มองไปแล้วก็ยังไม่เห็นว่าใครจะยอมใครได้

เป็นอันว่าเราจะต้องทำในสิ่งที่ เมื่อทำลงไปแล้ว เราจะต้องเสียใจกันไปตลอดชาติ

ดังนั้นหรือ

ผมโยนปัญหานี้ให้รัฐบาลครับ

เพราะรัฐบาลเป็นผู้รับผิดชอบโดยตรง เกี่ยวกับสถานการณ์บ้านเมือง
 รัฐบาลใดที่ไม่สามารถป้องกันสถานการณ์ร้ายแรงได้ หรือเมื่อสถานการณ์นั้น
 เกิดขึ้นแล้วไม่สามารถแก้ไขได้ เขาก็มักจะลาออก
 รัฐบาลไหนทำเช่นนี้ ก็คือชื่อว่าเป็นรัฐบาลประชาธิปไตย
 จะมีรัฐธรรมนูญหรือไม่ไม่คงพูดกัน
 ทางออกนั้นบางทีมันก็ไม่แน่ว่าจะออกหรือ
 แต่เมื่อไม่มีทางอื่นที่นำดีกว่า เราก็คงต้องใช้ทางนั้น
 เพื่อบ้านเพื่อเมือง เพื่อชาติศาสนา พระมหากษัตริย์ที่เราทุกคนบอกว่ารัก และห่วงแทน
 กันอยู่ทุกวันนี้แหละ (130: 127-129)

ดังนั้น บรรดานักคิด นักเขียนเหล่านี้ จึงมีส่วนอย่างสำคัญในการสร้างและกระตุ้น
 รวมทั้งสนับสนุนความรู้สึกนึกคิดและการกระทำของขบวนการนักศึกษาในทางการเมือง

ข. บทบาทการสนับสนุนขบวนการนักศึกษาของสื่อมวลชน

นอกจากนี้ กลุ่มชนอีกกลุ่มหนึ่งที่มีบทบาทในลักษณะใกล้เคียงกับกลุ่มนักคิด นักเขียน
 ในการให้ความสนับสนุนขบวนการนักศึกษา จนประสบความสำเร็จ กลุ่มนี้ก็คือ สื่อมวลชน
 ซึ่งหมายถึงถึง หนังสือพิมพ์และสิ่งตีพิมพ์อื่นที่เป็น "อิสระ" จากการควบคุมโดยตรงจาก
 รัฐบาลทหาร เนื่องจากเป็นแหล่ง หรือศูนย์กลางในการเผยแพร่แนวความคิดทางการเมือง
 ของบรรดานักคิด นักเขียนทั้งหลาย และยังเป็นสื่อในการ "ป้อน" ข้อมูลข่าวสารทางการเมือง
 ไปสู่สาธารณชนได้อย่างรวดเร็ว จนทำให้การเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มนักศึกษา
 แปรสภาพไปสู่การเรียกร้องต่อการของฝูงชนจำนวนมากและส่งผลกระทบต่อความมั่นคงใน
 อำนาจของรัฐบาล รวมทั้งเสถียรภาพทางการเมืองของระบอบการปกครองโดยส่วนรวมในที่สุด

สิ่งที่มีการเผยแพร่กับมาก นอกเหนือจากแนวความคิดทางการเมืองแล้ว ก็คือการ
 "ตีแผ่" ความเหลวแหลก ความผิดพลาดและความเลวร้ายของระบอบการปกครองและรัฐบาล
 "ถนอม-ประมาศ" โดยเฉพาะอย่างยิ่งบรรดาชนชั้นนำทางการเมืองการทหารในคณะรัฐบาล
 จึงมีลักษณะของการ "เข้าข้าง" ขบวนการนักศึกษาอย่างเห็นได้ชัด ดังที่นายสมิทร สุนทรเวช
 นักการเมืองคนหนึ่งในช่วงนั้น ได้กล่าวในภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 แล้ว
 ในข้อเขียนเรื่อง "สันดานหนังสือพิมพ์" ถึงสภาพของหนังสือพิมพ์ในขณะนั้นว่า

...หนังสือพิมพ์ทั่วไปนั้น พวกได้วามความเห็นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับประชาชนคนเกิด
 ถนน คืออยากให้อำนาจเมืองมีรัฐธรรมนูญปกครอง เพื่อจะให้ใครมีเลือกตั้ง ให้ได้มีรัฐบาล
 ที่เป็นผลเรื้อนมาจากการเลือกตั้ง เพราะอย่างนั้นเมื่อมีเหตุการณ์อะไรที่ทางฝ่ายรัฐบาล
 ขณะนั้นจะโกหกอะไรที่เป็นเรื่องผิดพลาดถึงเสียหาย หนังสือพิมพ์ก็จะรีบเสนอข่าวทำนอง
 โจมตีกันชนิดไม่เลี้ยง (132: 12)

หนังสือพิมพ์ในช่วงดังกล่าว มีส่วนในการปลุกเร้าให้คนทั่วไปมีความตื่นตัวในทาง การเมือง และเกิดความรู้สึกที่ขมขื่น เกลียดชัง และเคียดแค้นต่อกลุ่มผู้ปกครอง โดยเฉพาะ อย่างยิ่ง กลุ่ม "ถนน-ประภาส" เพิ่มมากยิ่งขึ้น จากความไม่พอใจ และความคับข้องใจที่มี การสะสมกันมาอย่างมาอยู่เดิม ถึงแม้ว่าประชาชนส่วนใหญ่จะไม่ได้ เข้าร่วมในการเปลี่ยนแปลง ทางการเมืองในวันที่ 14 ตุลาคมก็ตาม แต่ก็ไม่ได้ทำการต่อต้านการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวแต่ อย่างไม่ไค และยังมีกลุ่มชนบางส่วนให้ความสนับสนุนในรูปแบบต่าง ๆ อีกด้วย

ดังนั้น นักหนังสือพิมพ์บางคนจึงมีบทบาทเป็น "แกนนำ" ในการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เป็นเสมือน "นักรบการเมือง" โดยปริยาย ดังที่สุลักษณ์ ศิวลักษณ์ นักคิด นักเขียนที่มีชื่อเสียงคน หนึ่งในสมัยนั้น ได้กล่าวเปรียบเทียบไว้ว่า "หนังสือพิมพ์นั้นเหมือนกับสถาบันประชาธิปไตย" (133:540-541) นอกจากนี้หนังสือพิมพ์ยังมีคุณสมบัติในการสืบทอดความคิดและการกระทำอีก ด้วย ดังที่พงษ์ศักดิ์ พยัฆวิเชียร นักหนังสือพิมพ์คนสำคัญได้กล่าวไว้ว่า "หนังสือพิมพ์ที่ประกอบ อาชีพหนังสือพิมพ์นั้น เป็นพรรคการเมืองใหญ่ หรือเป็นกลุ่มการเมืองกลุ่มใหญ่ เพราะกลุ่มนี้ไม่ เคยขาดการต่อเนื่อง" (133: 548-549)

ในช่วงของการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในปีพ.ศ.2516 นั้น สื่อมวลชนมีการ แสดงบทบาททางการเมืองเด่นชัดมาก ในลักษณะของการ "ประโคนข่าว" โจงทีรัฐบาลทหาร ไม่ว่าจะเป็นในประเด็นใหญ่ กรณีการประท้วงที่มหาวิทยาลัยรามคำแหง และที่สำคัญที่สุด ก็คือการเสนอข่าวการจับกุมนักศึกษาที่ทำการเรียกร้องรัฐธรรมนูญในรูปแบบที่ให้ความสนับสนุน แก่ขบวนการนักศึกษาอย่างเต็มที่ จนทำให้เหตุการณ์ขยายตัวยิ่งขึ้น ดังที่มีผู้ตั้งข้อสังเกตว่า

...สื่อมวลชนเป็นพลังที่สำคัญหลังหนึ่ง (นอกเหนือไปจากพลังการปฏิวัติที่แท้จริง เช่น มูลเหตุที่การที่รัฐบาลกระทำตัวเหลวแหลกมาตลอด) ในการที่จะกระตุ้นหรือเชื้อแห่งการ ปฏิวัติ จะเห็นได้ว่า การที่สื่อมวลชนเสนอข่าวถึงกรณีใหญ่อันเป็นการกระทำที่เย้ย กฎหมาย การที่ผู้วาราชการจังหวัดคนหนึ่ง คือ นายประมุข ศรีทราทิพย์ ฐเห็นเป็นใจใน การสังหารประชาชน ความวุ่นวายในมหาวิทยาลัยรามคำแหง ซึ่ง เป็นมูลเหตุให้ คร. ศักดิ์ ผาสกนิรันคร ทองลาออกไป และที่สำคัญที่สุดคือ การลงข่าว การจับกุมเรียกร้อง รัฐธรรมนูญ 13 นาย ในระยะนี้สื่อมวลชนโดยเฉพาะหนังสือพิมพ์มีส่วนในการกระจายข่าว และวิพากษ์วิจารณ์ถึงการกระทำของรัฐในลักษณะที่ลือให้เห็นถึงความ "ไม่เอาไหน" มาโดยตลอด ยิ่งเหตุการณ์ผ่านไป สื่อมวลชนก็ยิ่งมีบทบาทมากขึ้น และการสื่อความหมาย ประเภท "บุคคลต่อบุคคล" ก็ยิ่งเน้นให้สถานการณ์รุนแรงยิ่งขึ้นไปอีก บทบาทนั้นอาจ จะแยกแยะออกได้ดังนี้

1. สื่อมวลชนประเภทหนังสือพิมพ์ทำหน้าที่เสนอข่าวให้เห็น และได้วิพากษ์ วิจารณ์อย่างรุนแรง
2. สื่อมวลชนประเภทโปสเตอร์ใบปลิววิพากษ์วิจารณ์อย่างรุนแรง

3. การสื่อความหมายแบบบุคคลได้แก่การชุมนุมของฝูงชน โดยการนำของศูนย์นิสิตนักศึกษา

สื่อมวลชนนั้น แต่เริ่มแรกก็แถลงข่าววิพากษ์วิจารณ์การกระทำของรัฐบาล เมื่อรัฐบาลเผยทำทีในทำนองจะไม่ยอมทำตามความประสงค์ของนิสิตนักศึกษา เป็นคนว่าไซ้มาครว 17 สิงหาคม 13 ผู้ต้องหา สื่อมวลชนก็เสนอข่าวนี้ด้วยการพาดหัวข่าวตัวโตอย่างน่าตื่นตะลึงคนก็ยิ่งโกรธแค้นรัฐบาลมากยิ่งขึ้น หนังสือพิมพ์เป็นสื่อกลางที่ลงแถลงการณ์ของรัฐบาล แถลงการณ์ของศูนย์นิสิตนักศึกษา แถลงการณ์ของคณาจารย์ ซึ่งแถลงการณ์ของฝ่ายแรก แสดงให้เห็นถึงความแตกต่าง ความขัดแย้งกับ 2 ฝ่ายดังอย่างชัดเจน (134: 158-159)

ลักษณะของสื่อที่มีนัยสำคัญอันนำไปสู่การผลักดันการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองก็คือ สื่อประเภทโปสเตอร์และใบปลิว ซึ่งกลุ่ม "ถนน-ประชาส" ได้รับความเสียหายจากการสื่อสารประเภทนี้อย่างเห็นได้ชัด ดังที่มีผู้อธิบายว่า

ใบปลิวและโปสเตอร์เป็นสื่อมวลชนที่มีความสัมพันธ์อันกระชับแน่นกับกลุ่มชนในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ "ประชาสทดสอบ" ดูเหมือนจะมีอิทธิพลมากที่สุดในการรณรงค์ประท้วง ทั้งปวง เพราะเกี่ยวกับความเป็นความตายของชีวิตการศึกษาของนิสิตนักศึกษาที่ส่วนใหญ่กำลังสอบหรือกำลังจะสอบในขณะนั้น และรัฐบาลก็คงจะถือเอาเวลาสอบมาเป็นช่วงเวลาปฏิบัติ เพราะคิดว่านิสิตนักศึกษาคงไม่กล้าขาดสอบ ส่วนใบปลิวอื่นเป็นการโจมตีรัฐบาลและหัวหน้ารัฐบาลขอความรุนแรง ผู้ที่เป็นเป้าหมายในการโจมตีมี

จอมพลถนอม กิตติขจร

จอมพลประภาส จารุเสถียร

พันเอกณรงค์ กิตติขจร

โปสเตอร์เหล่านี้มีข้อความ เช่น

"พวกผมเป็นคอมมิวนิสต์ ครีမ်"

"ดู...ทะ พุงกางโรยาลิ้นลิ"

"รัฐธรรมนูญจา....คลอกเสียวี่" (134: 159-160)

เรื่องที่สื่อประเภทนี้มุ่งหมายก็คือ การเรียกร้องให้นักศึกษาขอมที่จะเสียสละการศึกษาที่กำลังอยู่ในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อ ละทิ้งเรื่องผลประโยชน์ส่วนบุคคล เพื่อผลประโยชน์ของ "กลุ่ม" ดังที่ปรากฏในโปสเตอร์หลายแห่ง ดังนี้

ตำราเรียน...สิ่งหนึ่งซึ่งปราศจากความหมาย

ในเมื่อทุกหนทุกแห่งในแผ่นดินนี้

ปราศจากความเป็นธรรม

นอกเหนือจากการเอาทุกสิ่งทุกอย่าง

สิ่งสุดท้ายที่รัฐบาลนี้คิดจะให้แก่ประชาชน

ก็คือ...รัฐธรรมนูญ

วันนี้...ธรรมศาสตร์จะรวมกัน

ประกาศความเป็นธรรม

ซึ่งไม่มีสอนในตำราเรียน ของ รัฐบาล

เผด็จการครองบ้าน วิกฤตครองเมือง
 ถึงเวลาต้องร่วมมือกันอีกครั้ง
ขอหามั่วสุมทางการเมือง และกบฏในราชอาณาจักร
 ขอหาทั้ง 2 น่าจะเหมาะสำหรับใคร
 ขอพวกเราจงจับมือกัน ดูก้อนจากกองตำรา
 สลัดออกทางการเมืองที่มันสร้างมากคหัวเราทิ้งไป
 ช่วยกันปลดปล่อยเพื่อนทั้ง 12
เรียกรองเสรี ไขว่คว้าสันติ
แสวงหายุติธรรม (135: 76-77)

บทวิกิก็เป็นสิ่งที่มีการใช้ในการ "ปลุกระดมมวลชน" ให้ร่วมมือกับขบวนการนักศึกษา
 โดยผ่านสื่อในรูปแบบของโปสเตอร์ ดังตัวอย่างข้างล่างนี้

มวลชนที่ถูกครอง
 จงเหวี่ยงมองทรราชย์
 ผลไคมันผูกขาด
 ยังผงาดคุกประชา
 ทรราชย์จงรับรู
 ทวกฎในพารา
 ถูกมึงเหยียบย่ำมา
 ใจกูจ่าเคียดเป็นไฟ
 กคชัชมเหงบาอำนาจ
 คนค้ำกันทั้งชาติไม่วันไหว
 ถือปืนนั่งรุดถึคุมเมืองไทย
 สร้างแต่ความจัฏโรโหดเนนดิน (135: 76-77)

นอกจากสื่อมวลชนจะได้ให้ความสนับสนุนต่อการดำเนินการทางการเมืองของ
 ขบวนการนักศึกษาแล้ว บุคคลอีกกลุ่มหนึ่งที่มีส่วนร่วมในลักษณะนี้ คือ สถาบันพระมหากษัตริย์
 เพียงแต่เป็นไปในลักษณะ "ทางอ้อม" มากกว่า ดังที่มีการเกิดกรณีใหญ่ ได้มีการ "คำหนิ
 คิเคียน" ผู้กระทำจากสถาบันโดยที่สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าสิรินธร เทพรรัตนสุภาประทาน
 สัมภาษณ์แก่หนังสือพิมพ์ ดังนี้

"การล่าสัตว์ ไม่ใช่กีฬา เรื่องของการล่าสัตว์นี้ คนไทยเขาอย่างฝรั่งว่าเป็นเกมส์
 กีฬา จะเป็นกีฬาไปไค้อย่างไร เพราะไม่มีการต่อสู้กันสักนิด เราทำเขาข้างเดียว
 เกมส์กีฬาทุกชนิด ต้องมีการต่อสู้มีแพ้ มีชนะ ถ้าเราทำเขาข้างเดียวก็ไม่เรียกว่าเป็น
 กีฬา"

"เสด็จแม่เคยทรงอ่านหนังสือธัมมะให้ฟังอยู่เสมอ ทำให้ไม่มีใครชอบล่าสัตว์ แม้แต่
 ยิงนกตกปลาก็ไม่มีการทำ"

"เราเองก็ไม่อยากให้ใครรังแก เราจะไปรังแกเขาทำไม่สนุกทุกคนก็ไม่ไปรด
 ทำอย่างนี้ พี่ชายเคยเล่นตกปลาอยู่ที่หนึ่งเสด็จพ่อรับสั่งว่า ถ้าเขาแล้วต้องเอาเขา

พลังที่มีความสำคัญที่สุดกลุ่มหนึ่งในสังคมการเมืองไทยในขณะนั้น

ค. การก่อตั้งศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย

กระบวนการก่อเกิดของขบวนการนักศึกษานั้น เริ่มมีความเด่นชัดในมหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์ก่อน โดยที่ภายหลังการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในปีพ.ศ.2501 แล้ว นักศึกษา
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้ถูกควบคุมและครอบงำจากรัฐบาลทหารอย่างเห็นได้ชัด องค์การ
ที่นักศึกษาเคยอาศัยเป็นกลไกในการเคลื่อนไหวทางสังคมการเมืองในช่วงที่มีการเลือกตั้ง
ในปีพ.ศ.2500 จนทำให้คณะทหารภายใต้การนำของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ สามารถทำการ
ยึดอำนาจรัฐได้สำเร็จในปีเดียวกันนั้น ถูกเปลี่ยนแปลงโครงสร้างรูปแบบไปจนผิดวัตถุประสงค์
เดิม การดำเนินการทางการเมืองของกลุ่มนักศึกษาได้รับการขัดขวางจากรัฐบาลทหาร
มาตลอด จนหลังจากการถึงแก่อสัญกรรมของจอมพลสฤษดิ์ ขบวนการนักศึกษาในมหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์ก็เริ่มต้นขึ้นอย่างไม่เป็นทางการ คือไม่มีการดำเนินการที่เป็นอิสระเท่าที่ควร
จนเมื่อมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญในปีพ.ศ.2511 ขบวนการนักศึกษาก็เริ่มที่จะมีอิสระมากขึ้น
และพร้อมกันนั้นกลุ่มนักศึกษาต่างสถานศึกษาก็เริ่มมีการรวมตัวกัน ดังที่มีผู้เล่าว่า

หลังจากที่จอมพลสฤษดิ์เป็นหัวหน้าคณะปฏิวัติโดยสมบูรณ์แล้ว ธรรมศาสตร์ก็ถูก
ดูถูกดูหมิ่นอย่างหนัก พร้อมทั้งสังคนของตัวเอง เขามาคุม ผู้นำนักศึกษา อาจารย์ยกดอกจน
ศิษย์เก่าต้องถูกจับ ถูกกักขัง จนต้องหนีออกนอกประเทศหรือกบดานเงิบหรือไม้กัหลบ
เขาไป ภายใต้มหาวิทยาลัยก็ถูกควบคุมโดยเผด็จการทหารและคนที่เผด็จการส่งมา
ถนอมเขาเป็นอธิการบดีกรม. ประกาศเขาเป็นอธิการบดีจุฬา สโมสรนักศึกษาที่เคย
ดำเนินการโดยนักศึกษาเอง ก็เปลี่ยนโครงสร้างใหม่โดยให้อาจารย์ เขามาเป็นและ
มาบริหารเสียเอง โดยการให้นักศึกษาเป็นลูกมือ คืออาจารย์เป็นนายหรือประธาน
เสียเอง และคิดเอานักศึกษาที่สนใจเป็นผู้ช่วยกิจการของสโมสรจึงเป็นไปในรูปของ
งานบ้านเหิง งานกินเลี้ยงสังสรรค์ มอมเมาให้เอาแต่เรื่องสนุกสนานจนมีนชาคอบปัญหา
ของบ้านเมือง ผู้ที่สนใจปัญหาของบ้านเมืองจะถูกห้ามขาด ไม่ถูกประนามก็โดนกลอง
โชนอย่างใดอย่างหนึ่งถึงกับไล่ออกก็มี เช่น เมื่อปี 2511 นักศึกษาได้ออกหนังสือชื่อ
"ภัยขาว" ซึ่งให้เห็นถึงพิษสงของฝรั่งที่กระทำต่อไทยอย่างไม่เสมอภาค ก็ถูกเพ่งเล็ง
ว่าผิดใจคอมมิวนิสต์ ทอมนักศึกษาได้ออกหนังสือชื่อ "คืนเด็กลูกโคม" อันเป็นการ
ปลุกเร้าให้นักศึกษาหันมาสนใจปัญหาของบ้านเมือง โดยมีรูปหลวงประดิษฐมนูธรรม
ขึ้นหน้าปก หนังสือเล่มนั้นถูกยึดไว้เรียบร้อย และเมื่อนักศึกษาออกหนังสือ "เสียงนักศึกษา"
ก็ถูกสั่งปิด โดยอ้างว่าไม่ได้รับอนุญาต ทั้งๆ ที่เป็นหนังสือรายสัปดาห์

หลังจากที่สฤษดิ์ตายไปแล้ว ประชาธิปไตยก็ทอแสงขึ้นมาบ้าง รัฐธรรมนูญ สมร. ปี 2507
ก็เปิดโอกาสให้นักศึกษาได้เลือกตั้งกันเองบ้าง มหาวิทยาลัยจะแต่งตั้งเองก็เฉพาะ
ตำแหน่งนายก อุปนายกและกรรมการบางตำแหน่ง ต่อมาเมื่อปี พ.ศ.2511 ก็ประกาศ
ใช้รัฐธรรมนูญ สมร. ใหม่ ซึ่งเปิดกว้างให้นักศึกษาเลือกตั้งกันเองทุกตำแหน่ง แท้

เป็นการเลือกตั้งทางอ้อมหลายชั้น จึงทำให้เกิดช่องโหว่มากมาย มีเรื่องขัดแย้งวุ่นวายแตกแยกกันเอง การบริหารงานจึงเต็มไปด้วยเหตุขัดข้อง ซุกซลักและลุ่มๆ กอนๆ เคืองกรอนกันไปทั่ว นักศึกษาจึงเรียกร้องให้คณะรัฐมนตรียุบเลิกพร้อมกับเสนอแนะให้ใช้รัฐธรรมนูญที่ร่างขึ้นมาใหม่ในแบบของคณาธิการนักศึกษา (อ.มธ.) คือมีทั้งฝ่ายบริหารและฝ่ายสภานักศึกษา เพื่อวางนโยบายและควบคุมดวงคุณกันไปในตัว การเรียกร้องเช่นนี้ก็หนักหน่วงมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2513 คณะกรรมการสมร. เป็นันก็ถึงกับเรียกร้องด้วยตนเองให้เปลี่ยนระบบการปกครองแบบนี้เสีย เพราะก่อให้เกิดผลเสียหายต่อส่วนรวมมาก ในที่สุดรัฐธรรมนูญจึงได้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญ อ.มธ. ปี 2516 แทน (137 : 30-32)

การจัดตั้งองค์การกลางระหว่างสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษานั้น มีกระบวนการจากการร่วมมือกันอย่างไม่เป็นทางการ จนมีการก่อตั้ง "ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย" ขึ้นในที่สุด ดังปรากฏรายละเอียดเอกสารวิจัยเรื่อง "บทบาทนิสิต นักศึกษา" ซึ่งเสนอต่อโรงเรียนเสนาธิการทหารบก เมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2516 โดยคณะผู้จัดทำหนังสืออนุสรณ์เสนาธิการรุ่น 52 อันประกอบไปด้วยพันตำรวจตรีอนันต์ เสนาจันทร์ ร้อยโท รัชชัย ศรีสุวรรณันท์ เป็นต้น ดังนี้

...การประชุมที่ไม่เป็นทางการของนิสิตนักศึกษาคั้งแรกขึ้นที่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เมื่อปลายเดือนสิงหาคม 2512 และต่อมาได้ขยายมาประชุมกันที่ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และวิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร เมื่อวันที่ 24 กันยายน และ 20 ธันวาคม 2512 ตามลำดับ และหลังจากการประชุมครั้งสุดท้ายแล้วได้มีมติว่า "ในวาระนี้อันเป็นการสมควรที่นิสิตนักศึกษาจากสถาบันการศึกษาชั้นปริญญาตรี ในประเทศไทยควรจะได้รวมกันกระทำอันเป็นประโยชน์ต่อสังคมและประเทศชาติ..." จึงได้ตกลงจัดตั้ง "ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย" (125 : 35-36)

การดำเนินการทางการเมืองของศูนย์กลางนิสิตฯ เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในช่วงก่อนการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในปี พ.ศ. 2516 ทั้งนี้ ก็เนื่องจากภาวะผู้นำเป็นสำคัญ ดังที่มีผู้ตั้งข้อสังเกตว่า "บทบาททางการเมืองของศูนย์กลางฯ มาเริ่มเอาจริง จังกัดคอนธิรยุทธ มุญมี ได้รับเลือกเป็นเลขาธิการในปี 2515 บุคลิกและยุทธวิธีดำเนินงานของธิรยุทธนับว่าเป็นแรงสำคัญอย่างน้อยก็ในช่วงวิกฤตนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การชุมนุมเงิน ขบวนประท้วงในท้องถนน" (8 : 36)

ภาวะผู้นำของเลขาธิการศูนย์กลางนิสิตฯ เป็นสิ่งที่เรียกร้องความเชื่อถือของคนทั่วไป ต่อขบวนการนักศึกษาได้เป็นอย่างดี นักศึกษาเปรียบเสมือนตัวแทนของประชาชน ความรู้สึกหรือภาพพจน์ในประการนี้เมื่อประกอบกับการมีผู้นำที่มีความสามารถแล้วย่อมจะทำให้ได้รับความสนับสนุนอย่างมาก ดังที่พันโท รัชชัย ศรีสุวรรณันท์ ได้เล่าถึงเหตุการณ์และความรู้สึกที่มีต่อขบวนการนักศึกษาในขณะนั้นว่า

ขณะนั้นผมก็ได้วิเคราะห์สถานการณ์มาตั้งแต่แรกแล้วว่า นิสิต นักศึกษามีพลัง เป็น
 ทิวแทนของประชาชนโดยปริยาย ทราบเท่าที่การปกครองบ้านเมืองที่ไม่มีผู้แทนมาจาก
 การเลือกตั้ง ขณะนั้นมีแต่สถาบันกษัตริย์ ซึ่งแต่งตั้งโดยคณะปฏิวัติ และมีสมาชิกแต่งตั้ง
 299 นาย ราชนครไม่มีทางออกเพราะไม่มีตัวแทนของประชาชน เขาไปเป็นปากเป็นเสียง
 ในสภา นิสิตนักศึกษาเหมือนกันหนึ่งเป็นตัวแทนทางอ้อม เพราะประชาชนได้ส่งลูกหลาน
 ของเขา ไปเรียนหนังสือเขาจึงมีส่วนร่วมกิจกรรม... ผมชื่นชมยินดีกับบทบาทของนิสิต
 นักศึกษาเป็นอย่างมาก เพราะผมได้เข้าไปศึกษาใกล้กลุ่มพอสมควร และได้เข้ามาเขียน
 รายงานส่งอาจารย์โรงเรียนเสนาธิการทหารบกแล้วด้วย จึงทำให้มองเห็นภาพของ
 การเคลื่อนไหวของหนุ่มสาวในรั้วของมหาวิทยาลัยมาตั้งแต่เริ่มก่อตั้งศูนย์กลางนิสิต
 นักศึกษาแห่งประเทศไทย (1 กุมภาพันธ์ 2513) ว่าได้มีบทบาทที่สวยสดงดงามเพียงไร
 กอปรด้วยทั้งเลขาธิการศูนย์นิสิตคนปัจจุบัน ชีรยุทธ บุญมี ซึ่งเป็นคนเก่ง (สอบม.ศ.5
 แผนกวิทยุไคท์ 1 ของประเทศไทย) หาทางสะอาด มีจิตใจเสียสละในการต่อสู้ มี
 ความรับผิดชอบพอสมควรสูง (138: 53-54)

ง. ลักษณะการขึ้นำการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของขบวนการนักศึกษา

ลักษณะการเคลื่อนไหวทางการเมืองของขบวนการนักศึกษา เริ่มต้นจากเรื่อง
 ใกล้เคียงก่อนเป็นประการแรก กล่าวคือ เริ่มที่จะพิจารณาปัญหาในสถานศึกษาก่อนที่จะเข้าไป
 เกี่ยวข้องกับสังคมภายนอก เป็นการเริ่มต้นที่ความไม่พึงพอใจต่อสภาพที่เป็นอยู่ในสังคมการ
 ระดับอุดมศึกษาในขณะนั้น นักศึกษา "บางกลุ่ม" รู้สึกผิดหวังกับชีวิตในมหาวิทยาลัย คือ

...การไม่พอใจต่อ "มหาวิทยาลัย" ยุคก่อนเหตุการณ์ 14 ตุลาคม ไม่นาน (ราวปี
 2511-13) เรียกว่ายุค "ฉันจึงมาหาความหมาย" นิสิตกลุ่มหนึ่งโดยเฉพาะที่
 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เริ่มตั้งข้อสงสัยต่อความมหาวิทยาลัยไม่ไค้ "อะไร" แก่นักศึกษา
 เท่าที่ฟังเป็น (107: 76)

ความไม่พอใจต่อสภาพสังคมในมหาวิทยาลัยได้พัฒนากลายเป็นความเบื่อหน่าย
 เมื่อการปรับปรุงแก้ไขไม่ได้มีขึ้นจากผู้บริหารของมหาวิทยาลัย ซึ่งเป็นผู้ที่เป็นตัวแทนของรัฐบาล
 ทหาร หรือผู้นำทางการเมืองในรัฐบาลเอง ดังนั้นการรวมกลุ่มเพื่อพิจารณาสภาพปัญหาดังกล่าว
 จึงเกิดขึ้น และมีการชี้ให้เห็นว่าจะต้องมีการแก้ไข โดยเฉพาะในเรื่องที่เกี่ยวกับระบบความ
 สัมพันธ์ในกลุ่มนักศึกษาด้วยกันเองเสียก่อน คือระบบอาวุโสจะต้องได้รับการเปลี่ยนแปลง

การเบื่อหน่ายต่อระบบการศึกษา ในมหาวิทยาลัยที่เป็นแรงผลักดันให้นักศึกษามารวม
 กลุ่มกันและแสวงหาความหมายและจุดมุ่งหมายของการศึกษา ระบบสังคมในหมู่นิสิตนักศึกษา
 ที่พยายามรักษาสถานภาพเดิม อันได้แก่ระบบอาวุโส วินัย ประเพณี และความสามัคคี
 เป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้ "กลุ่มข้างนอก" ในมหาวิทยาลัยเห็นว่า เป็นสิ่งที่
 ไม่ถูกต้อง และจะต้องแก้ไข ประเด็นที่มีการอภิปรายกันมากก็คือ ถ้าหากจะให้
 มหาวิทยาลัยและนิสิตนักศึกษาชี้นำทางประชาธิปไตย และสังคมที่เสมอภาค

แล้วควรจะแก้ไขปัญหาในมหาวิทยาลัยไปด้วย ในด้านการศึกษามีการตำหนิวิจารณ์ระบบ
เดิมอย่างมาก ในส่วนที่เกี่ยวกับระบบสังคมกลุ่ม "โซคัลใหม่" ที่จุฬาฯ เป็นหัวหอกนำ
ในการเรียกร้องให้มีการปฏิรูป ระบบความสัมพันธ์ระหว่างนิสิตด้วยกันเสียใหม่ (86: 71)

การเรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงระบบความสัมพันธ์ระหว่างนิสิตด้วยกัน หรือ
ระบบอาวุโส กระจายตัวไปสู่การเรียกร้องในเรื่องทางการเมือง โดยมองเห็นว่าระบบ
อาวุโสก็เปรียบเสมือนระบบเผด็จการ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงจะต้องเกิดขึ้นจากกลุ่มนักศึกษา
เป็นประการแรก กล่าวคือ

การต่อต้านระบบอาวุโสขยายจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ไปสู่การต่อต้านระบบดังกล่าว
กลุ่มอิสระในมหาวิทยาลัยอื่นๆ ทำให้เกิดความรู้สึกร่วมกันอย่างหนึ่งคือ ระบบอาวุโส
เป็นสัญลักษณ์ของระบบเผด็จการ การกดขี่และความไม่เสมอภาค จากความรู้สึกรวม
กันกล่าวนำไปสู่การพัฒนา และประสานการทำงานของกลุ่มต่อต้านระบบอาวุโสและไม่
จำกัดเฉพาะในกลุ่มต่อต้านอาวุโสในมหาวิทยาลัยเท่านั้น แต่ยังได้ความร่วมมือและ
สนับสนุนจากกลุ่มอิสระอื่นๆ อีกด้วยกลุ่มต่างๆ เหล่านี้มีความเห็นว่าเมื่อจะทำการคัด
ค้านระบบเก่าปฏิรูปใหม่ก็ไม่ควรจำกัดกิจกรรมอยู่เพียงการต่อต้านระบบอาวุโสเท่านั้น
ควรสนใจศึกษาปัญหาการเมืองร่วมกับกลุ่มอิสระต่างๆ อีกด้วย (86: 72)

ในทางปฏิบัติ การต่อต้านระบบอาวุโสในสังคมมหาวิทยาลัย ก็คือการปฏิเสธค่านิยม
ของสังคมการเมืองไทย คือการยอมรับอำนาจของชนชั้นปกครองโดยชนชั้น การยอมรับกล่อมเกล่า
ในมหาวิทยาลัยที่มีการใช้ระบบอาวุโส ก็เป็นภาพสะท้อนของระบบความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครอง
กับผู้ใต้ปกครองในสังคมการเมือง ดังนั้นการกระทำของกลุ่มนักศึกษาจึงเป็นการต่อต้านระบอบ
การปกครองในขณะนั้นโดยทางอ้อม แตกต่างกับผู้ที่ยอมรับระบบอาวุโส ซึ่งจะมีแนวโน้มที่จะ
ยอมรับระบบความสัมพันธ์ทางสังคมการเมืองที่เป็นอยู่ในขณะนั้นไปโดยปริยาย กล่าวคือ

ลักษณะสังคมในมหาวิทยาลัยเองยังเป็นสังคมที่สร้างการยอมรับอำนาจและใช้อำนาจ
โดยปราศจากเหตุผล โดยใช้ระบบการปกครองกันเองของนิสิตนักศึกษาที่เรียกกันว่า
ระบบอาวุโส (seniority) ในเกือบทุกมหาวิทยาลัย ซึ่งเน้นให้นิสิตนักศึกษา เชื้อหัง
และเคารพยำเกรงผู้ที่อยู่ในชั้นสูงกว่า โดยการยอมรับนิสิตนักศึกษาในชั้นปีที่สูงให้ยอมรับ
อำนาจคำสั่งของรุ่นพี่โดยไม่มีข้อยกเว้นใดๆ ทั้งสิ้น จะมีผลทำให้เมื่อพวกนี้เมื่อขึ้นไปอยู่
ในชั้นสูงหมดฐานะเป็นนักศึกษายปีหนึ่ง ก็จะกลายเป็นผู้ที่นิยมในอำนาจ (authoritarian
personality) มีความภูมิใจที่ไ้แสดงออกซึ่งความมีอำนาจ และจะยอมรับใหญ่ที่เขา
มาใหม่ เชื้อหังในอำนาจพวกเขาต่อไป ลักษณะการเรี่ยรัง (socialization) เช่นนี้
เป็นส่วนหนึ่งของสังคมในมหาวิทยาลัยส่วนใหญ่ของไทยจนกลายเป็นประเพณี (และ
มหาวิทยาลัยที่เกิดใหม่ เช่น เชียงใหม่ ขอนแก่น สงขลานครินทร์ และวิทยาลัยเอกชน
ก็พยายามเลียนแบบปฏิบัติ) ซึ่งไม่แตกต่างไปจากลักษณะทั่วไปของสังคมไทยเท่าไรนัก
ที่คนไทยเป็นผู้ถูกยอมรับใหญ่ยอมรับในอำนาจและเกรงอกเกรงใจผู้มีอาวุโสกว่า ถึงแม้
ยังเป็นเด็กๆ การยอมรับใหญ่ยอมรับในมหาวิทยาลัยเช่นนี้ก็เป็นการเน้นสิ่งที่สังคมไทย

ยอมรับมันเอง สิ่งเหล่านี้ทำให้ผู้สำเร็จการศึกษาไปแล้วจะเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง
ไคยาก แต่ส่วนมากจะเป็นพวกอนุรักษนิยมที่ชื่นชมอยู่กับอดีต และจะทำให้เขาเป็นผู้ที่
ยอมรับอำนาจใคงาย และถูกกลืนเข้าไปในสังคมนอก (Co-opted) อย่างไม่
ลำบากเท่าไรนัก (139 : 248)

ดังนั้น การเริ่มต้นจากกิจกรรมที่อยู่ใกล้ตัวของกลุ่มนิสิตนักศึกษาบางกลุ่ม ก็เริ่ม
ที่จะมีการขยายตัวไปสู่การพิจารณาในปัญหาที่อยู่ภายนอกสังคมนมหาวิทยาลัย คือปัญหาของ
สังคมนการเมืองมากขึ้น แต่ในระยะเริ่มแรกการเคลื่อนไหวในลักษณะดังกล่าวนี้ยังไม่เป็นที่
ยอมรับกันมากนัก กล่าวคือ

จากการเริ่มต้นตั้งคำถามแก่ตัวเอง ก็เริ่มพบคำตอบบางประการจากสิ่งที่พบเห็น
ใกล้ตัวที่สุด เช่น การคัดค้านค่านิยมในมหาวิทยาลัยตั้งแต่ระบบอาวุโส การแต่งกาย
การจ้างงานบอลด์ เช่น "สหภาพโกม" "กลุ่มนิสิตนักศึกษา" "กลุ่มโซคัสใหม่" ฯลฯ
แต่ก็ยังเป็นเพียงกลุ่มน้อยในสังคมน และมีจะถูกกล่าวหาว่าเป็นพวกหัวรุนแรง หรือ
พวกเอียงซ้าย หนังสือที่ออกมาก็คือ "สารสหภาพโกม" ซึ่งต่อต้านบอลด์ประเพณี
(126 : 44)

การต่อต้านระบบการศึกษาในมหาวิทยาลัย จะมีลักษณะของความเป็นชาตินิยม
แฝงอยู่ด้วย กล่าวคือ มีการต่อต้านการครอบงำระบบการศึกษาโดยค่านิยม และวัฒนธรรม
ของชาวต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวอเมริกัน ซึ่งได้มีการยอมรับและนำเข้ามา
พร้อมกับการพัฒนาทางสังคมนเศรษฐกิจที่เน้นหนักที่การพัฒนาอุตสาหกรรม โดยการรับความ
ช่วยเหลือจากสหรัฐอเมริกาเป็นจำนวนมากที่สุด ทำให้วัฒนธรรมของชาวอเมริกันสามารถ
เผยแพร่เข้ามาในสังคมนการเมืองไทยได้อย่างง่ายดาย และส่งผลกระทบต่อระบบการศึกษา
ในที่สุด

จากการที่ระบบการศึกษาไทยในยุคสมัยที่รัฐบาลทหารครองอำนาจอยู่ ได้รับเอา
วัฒนธรรมและค่านิยมของชาวต่างประเทศมาใช้จนเกิดความคิดที่มีลักษณะเน้นการนิยมวัตถุ
เป็นหลัก และก่อให้เกิดปัญหาขึ้นในสังคมนไทย ทำให้เกิดความคิดที่จะแก้ไขปัญหาดังกล่าวขึ้น
ในกลุ่มนักศึกษา ดังนั้น การเคลื่อนไหวของกลุ่มนิสิตนักศึกษาบางกลุ่มจึงเริ่มที่จะหันเห
ทิศทางออกจากสังคมนมหาวิทยาลัย ไปสู่สังคมนการเมืองโดยส่วนรวมมากขึ้น ทั้งนี้ ก็ด้วย
เหตุผลที่ว่า สังคมนมหาวิทยาลัยเป็นส่วนหนึ่งของสังคมนการเมือง การที่จะแก้ไขเปลี่ยนแปลง
ปัญหาในมหาวิทยาลัยย่อมจะไม่ประสบความสำเร็จ ถ้าหากสภาพปัญหาในสังคมนการเมือง
โดยส่วนรวมยังไม่ได้รับการปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น เพราะฉะนั้น ทิศทางการเคลื่อนไหว
ของขบวนการนักศึกษาก็เริ่มหันเหออกจาก "รั้ว" ของมหาวิทยาลัย

การเคลื่อนไหวทางการเมืองของขบวนการนักศึกษาในการออกสู่สังคมการเมือง ในตอนต้น ก็ยังมีความผูกพันกับสถาบันที่เป็นอยู่ในมหาวิทยาลัย คือในประเด็นความอิสระในการศึกษา เนื่องจากรัฐบาลทหารในสมัยนั้นได้มีการควบคุมสถาบันการศึกษาอย่างใกล้ชิดในทุกระดับ ด้วยการที่ชนชั้นนำทางการเมืองการทหารในระดับสูงของรัฐบาล เข้ามาดำรงตำแหน่งระดับสูงในมหาวิทยาลัยในเวลาเดียวกัน ทำให้นักศึกษา "บางกลุ่ม" ทำการเรียกร้องให้นักศึกษาเข้ามีส่วนร่วมในเรื่องนี้ พร้อมทั้งเรียกร้องในการปกครองตนเองในลักษณะที่จะให้มีการจัดตั้งองค์กรของนักศึกษาเอง ดังที่มีการเรียกร้องเมื่อมีข่าวว่า จอมพลถนอม กิตติขจร มีคำริที่จะลาออกจากตำแหน่งนายกสภามหาวิทยาลัย กล่าวคือ

เมื่อสัปดาห์ที่แล้ว มีข่าวชิ้นหนึ่งที่นับว่าเป็นข่าวที่สำคัญสำหรับมหาวิทยาลัยคือ นายกรัฐมนตรีบินไม่อยู่กลายเป็นนายกสภามหาวิทยาลัยโดยตำแหน่งอีกต่อไป ตามข่าวกล่าววาทานนายกฯ เป็นผู้เสนอเรื่องนี้ให้ที่ประชุมคณะรัฐมนตรีพิจารณาเองเสียด้วย

ความเหตุผลในทางปฏิบัติ นายกสภามหาวิทยาลัย ก็ไม่ควรที่จะเป็นนายกรัฐมนตรี ควรจะเป็นนักบริหารการศึกษาและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับทางอุดมศึกษาโดยเฉพาะ ไม่ใช่ของเอาตำแหน่งจุกจิกนี้ไปไว้เป็นภาระหน้าที่ของนายกรัฐมนตรี ซึ่งก็มีการงานคานทางๆ ดนเหลืออยู่แล้ว การที่หน้าที่นายกสภามหาวิทยาลัย อยู่ภายใต้อำนาจของนายกรัฐมนตรีมานานเป็นสิบปีเช่นนี้ ก็มีเหตุผลที่จะให้นายกฯ ใดควบคุมกิจการมหาวิทยาลัยอย่างใกล้ชิดเท่านั้นเอง แต่ในการที่ทานจอมพลถนอม กิตติขจร ยกเรื่องนี้ขึ้นมาเพื่อเลิกกฎนี้เสีย นั้น คงจะเป็นเพราะในระยะหลัง ทานต้องเหนื่อยหน่ายเปลี่ยวใจกับปัญหาเรื่องนิสิต-นักศึกษาจนเห็นความยุ่งยากจุกจิกของตำแหน่งขึ้นมากก็ได้ เริ่มมาตั้งแต่การเดินขบวนของนิสิตจุฬา เรื่องคอร์ปชันในมหาวิทยาลัย ต่อมาก็กรรมศาสตร์ เรื่องระบบการเรียน แล้วยังของวิทยาลัย เรื่องปริญญาตรีที่จะให้ทำไมซ่านัก ทานนายกฯ เคนออกมาล้มเสียจนละเหี่ย... ทางที่ดีที่สุดก็คือให้หน้าที่นายกสภามหาวิทยาลัยนี้เป็นของผู้อื่น โดยมอบให้คณะกรรมการสภามหาวิทยาลัยเป็นผู้เลือกบุคคลที่เหมาะสม... ถึงเวลาแล้วหรือยังที่นิสิตนักศึกษาจะหาหนทางให้ตนเอง เขาไปมีส่วนอยู่ควบคู่กับการเลือกนายกสภามหาวิทยาลัย แม้จะแค่ว่าไปนั่งฟังก็ดียังดี ถึงเวลาแล้วหรือยังที่สโมสรนิสิตนักศึกษาจะเป็นตัวแทนในการปกครองพวกพ้องของตนอย่างเต็มที่ และเป็นผู้อยู่ปกป้องสิทธิ์ที่ควรจะได้ ถึงเวลาแล้วหรือไม่ว่านิสิตนักศึกษาจะให้ความสนใจกับมหาวิทยาลัยมากกว่าการเขามาฟังอาจารย์บรรยาย แล้วสอบให้ไต่เท่านั้น ผู้ก้ออนาคตของชาติถ้าหากคนกระตือรือร้น ไม่สนใจกับผู้นปกครองและการปกครองตนเองเสียแล้ว เมื่อไหร่บ้านเมืองจะเป็นของทุกคน (140: 235-237)

การเรียกร้องในลักษณะนี้ เป็นการสะท้อนความคิดที่ต้องการการเปลี่ยนแปลงในทางการเมืองในระดับสูงด้วย เนื่องจากปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมมหาวิทยาลัยเป็นผลสืบเนื่องมาจากการเมืองในระดับชาติ

จากการเรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขปัญหาในสังคมมหาวิทยาลัยแล้ว กลุ่มนักศึกษา ก็เริ่มที่จะทำการเคลื่อนไหวในเรื่องที่มีระดับความสำคัญต่อคนทั่วไปมากขึ้น โดยการเริ่มต้นที่เรื่องที่อยู่ใกล้ตัวมากที่สุดของคนทั่วไป คือเรื่องทางสังคมเศรษฐกิจ อันเป็นการปูพื้นฐานไปสู่การเคลื่อนไหวในทางการเมืองต่อไป เนื่องจากเหตุผลที่ว่า ปัญหาทางสังคมเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นคนทั่วไปสามารถที่จะรับรู้ได้ง่ายกว่าปัญหาทางการเมือง เพราะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของแต่ละบุคคล ดังนั้นการเคลื่อนไหวทางสังคมเศรษฐกิจของขบวนการนักศึกษาค้นคว้าเรียกร้องให้มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงสภาพที่เป็นอยู่ในขณะนั้น จึงเป็นยุทธวิธีที่ถูกต้องและได้รับการยอมรับจากประชาชนโดยทั่วไป และเมื่อได้รับการยอมรับจากคนหลายกลุ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ตามที่มีการรณรงค์ ความเชื่อถือศรัทธาจากคนทั่วไปก็จะเพิ่มมากขึ้น ทำให้ขบวนการนักศึกษามีศักยภาพเพียงพอที่จะทำการเคลื่อนไหวทางการเมืองในระดับสูง และมีความสามารถที่จะผลักดันการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองได้ในที่สุด

การเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษาในประเด็นปัญหาทางสังคมเศรษฐกิจนั้น เป็นการเริ่มต้นที่กลุ่มนักศึกษา "บางกลุ่ม" ที่ได้รับการกระตุ้นจากบรรดาอาจารย์ในการให้ความสนับสนุนให้นักศึกษามีความสนใจต่อปัญหาทางสังคมเศรษฐกิจ มีความรับผิดชอบต่อสังคมโดยส่วนรวมมากกว่าการที่จะเรียนเพื่อการเลื่อนฐานะตำแหน่งทางสังคมแต่เพียงอย่างเดียว อันเป็นค่านิยมและวัฒนธรรมที่ได้รับการอบรมกล่อมเกลามาตลอด นับแต่มีการพัฒนาประเทศ โดยการเร่งรัดพัฒนาสังคมเศรษฐกิจตามแบบอย่างของประเทศตะวันตก และเมื่อการเคลื่อนไหวในลักษณะนี้ได้เริ่มขึ้น ก็ได้รับความสนับสนุนจากประชาชนอย่างเห็นได้ชัด ยิ่งประสพกับการต่อต้านของรัฐบาลทหาร ที่มีนโยบายอนุรักษนิยมทางสังคมการเมืองเท่าไร ก็ยิ่งจะทำให้ขบวนการนักศึกษาได้รับความยอมรับจากสาธารณชนมากขึ้นเท่านั้น จนสามารถที่จะดึงเอาพลังมวลชน "บางส่วน" แม้จะเป็นคนส่วนน้อย แต่ก็เป็นคนส่วนที่มีพลังทางสังคมเศรษฐกิจ เข้ามาร่วมในการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองได้ กล่าวคือ

...กลุ่มอาจารย์มหาวิทยาลัยซึ่งเข้าใจความหมายของการศึกษาและเป็นผู้หัวก้าวหน้า ใฝ่หายามสร้างบรรยากาศในการศึกษาที่สนับสนุนต่อการสร้างปัญญาชนโดยกระตุ้นให้นักศึกษารู้จักใช้ความคิดของตนเอง เป็นผู้มีความคิดริเริ่มและสร้างสรรค์ มีวิจรรณานที่กว้างขวางมากกว่าการเป็นผู้ตามที่ดี และเป็นผู้กระตุ้นให้เกิดความกระตือรือร้นสนใจในปัญหาและการเปลี่ยนแปลงของสังคม ในส่วน of นักศึกษาเองนั้น ในระยะ 2-3 ปี ก่อนวันที่ 14 ตุลาคม 2516 นิสิตนักศึกษามีภูมิลำเนาเริ่มมีบทบาทอยู่มาก พยายามปลดแอกตัวเองออกจากระบบการศึกษา และค่านิยมเดิมของสังคมที่มุ่งเรียนเพื่อให้ได้ปริญญาและออกไปอยู่ในฐานะที่สูงของสังคม อันเป็นความสำเร็จในชีวิตส่วนตัวเช่นแต่ก่อน

เขาเหล่านี้เริ่มแสดงออกถึงความรับผิดชอบต่อสังคม และต้องการการเปลี่ยนแปลงที่
ดีขึ้น ไม่ว่าจะในรูปของการออกกายอาสาพัฒนาชนบท การสอนหนังสือในสลัม การตั้ง
กลุ่มเพื่อถกเถียงถึงปัญหาของสังคม หรือการแสดงออกทางความคิดเห็นในหน้าหนังสือ
ที่พวกเขาจัดทำขึ้นเอง การเกินขอบประหว่งสิ่งที่ไม่ถูกต้อง แม้ว่าในระยะแรกๆ จะ
มีปฏิกิริยาโต้ตอบจากกลุ่มปัญญาชนอนุรักษนิยมอย่างมาก แต่โดยเหตุที่ความกระตือรือร้น
ของเขา และความตั้งใจจริงในการทำงานของบุคคลเหล่านี้ ประกอบกับผู้อยู่ในอำนาจ
สูงของสังคมเริ่มสร้างความไม่พอใจแก่คนทั่วไปมากขึ้นเรื่อยๆ ทำให้เขาสามารถดึง
เอาบุคคลส่วนใหญ่ของสังคมที่เฉยชาทางการเมือง เขามารวมในการต่อสู้เพื่อการ
เปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น และประสบความสำเร็จขั้นสูงอย่างยิ่ง (139: 250)

การรณรงค์ให้มีการแก้ไขในปัญหาทางสังคม เศรษฐกิจดังกล่าวข้างต้นนี้ ได้ทำให้
กลุ่มนักศึกษาที่ทำการเคลื่อนไหวให้มีการเปลี่ยนแปลง มีความสำนึกในความรับผิดชอบต่อ
สังคมการเมืองมากขึ้น เป็นแบบอย่างในการปฏิบัติ และสร้างค่านิยมให้กับกลุ่มนักศึกษาอีก
หลายกลุ่ม จนเกิดการประสานร่วมมือซึ่งกันและกัน อันนำไปสู่การพัฒนาการจัดตั้งชมวนการ
นักศึกษาอย่างมีระบบ และสามารถที่จะทำการเคลื่อนไหวได้โดยมีความยอมรับจากคนทั่วไป
มากขึ้น ในลักษณะประการหนึ่งของการเคลื่อนไหว เพื่อเป็นการเรียกร้องความสนับสนุน
จากคนทั่วไป และการได้รับการสื่อแนวความคิดจากบรรดานักคิด นักเขียนมาโดยตลอด
ชมวนการนักศึกษาได้กระทำการไปโดยอาศัยแนวความคิดแบบชาตินิยม ซึ่งสามารถที่จะ
เรียกร้องความสนใจของคนทั่วไปในเบื้องต้นได้เป็นอย่างดี

แนวความคิดชาตินิยมที่มีการนำมาใช้ในการเคลื่อนไหวในระยะนั้นของชมวนการ
นักศึกษา มีความสอดคล้องต้องกันกับสภาพแวดล้อมทางสังคมการเมืองที่กำลังดำเนินอยู่ใน
ช่วงนั้นมาก เนื่องจากประเทศไทยได้ยอมรับให้สหรัฐอเมริกาส่งกองทหารเข้ามาจัดตั้งฐาน
ทัพขึ้นในหลายแห่ง อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการที่รัฐบาลทหารเปรี๊ยะ "ความช่วยเหลือ"
จากสหรัฐฯ อย่างเต็มที่ ชมวนการนักศึกษาได้กระทำการณรงค์ไ้กันอย่าง "ถูกกาละเทศะ"
ทำให้ได้รับความนิยมเพิ่มขึ้นจากกระบวนการณ์ในครั้งนี้เป็นอย่างมาก กล่าวคือ

... ความรู้สึกชาตินิยม ที่มองเห็นผืนแผ่นดินไทยกลายเป็นฐานทัพของอเมริกันและรัฐบาล
ไทยมีนโยบายต่างประเทศที่ผูกพันกับอเมริกันอย่างมาก ทำให้ชมวนการนักศึกษาพัฒนา
จากช่วงเวลาแรกที่ต่อต้านภายในมหาวิทยาลัย เช่น การต่อต้านประเพณีรับน้องใหม่
ที่มีการเคารพ เลี้ยงดูอย่างหุ่มเฟือย การผูกเนคไท ระบบบริหารหลักสูตร มาเป็นการ
ต่อต้านในระดับประเทศที่เริ่มขยายแวงดวงออกไปนอกรั้วมหาวิทยาลัยมากขึ้นทุกที นัก
ศึกษาเริ่มมีการร่วมมือติดต่อกับทางมหาวิทยาลัยทำให้สามารถสร้างเป็นพลังรวมที่แข็ง
แกร่งได้ เช่น สถานาโคมของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กลุ่มฟื้นฟูชาติสัทพ์มหาวิทยาลัย
จุฬาฯ สถานาแพ ทั่มมหาวิทยาลัยเกษตรฯ ชมรมดนตรีใหม่ทั่มมหาวิทยาลัยรามคำแหง

กลุ่มนักศึกษาหัวก้าวหน้าที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เป็นต้น ความรู้สึกชาตินิยมต่อต้านภัยต่างชาติปรากฏอยู่ในงานเขียนที่ออกในมหาวิทยาลัยต่างๆ เช่น หนังสือภัยชาวเบโคงความเลวร้ายของจักรวรรดินิยม (107 : 77-78)

กิจกรรมในลักษณะที่มีกรอบการปฏิบัติตามแนวความคิดแบบชาตินิยมนี้ เป็นการเคลื่อนไหวที่ประสบความสำเร็จมาก เพราะเป็นการสะท้อนปัญหาที่สามารถมองเห็นได้ในชีวิตประจำวันอย่างแท้จริง เช่น ปัญหาเมียเช่า เด็กผมแดง ความเสื่อมโทรมทางจิตใจที่ติดตามมาจากความเจริญทางวัตถุเหล่านี้ทำให้คนทั่วไปได้รับรู้และมีความตระหนักในสภาพปัญหาและที่มาของปัญหาที่เกิดขึ้นในแง่ของข้อเท็จจริง ก่อให้เกิดความประทับใจในเป้าหมายและการดำเนินงานของขบวนการนักศึกษา อันนำไปสู่การให้ความร่วมมือในกิจการที่ขบวนการมีแผนที่จะรณรงค์ต่อไป ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของปัญหาทางสังคม เศรษฐกิจ หรือจะเป็นในประเด็นปัญหาทางการเมืองก็ตาม

การเคลื่อนไหวในแนวทางนี้ ยังเป็นการรวมพลังในส่วนของกลุ่มนักศึกษาเองด้วย ภัยวัตถุประสงค์ที่มีความแน่นอนในการรักษายลประโยชน์เพื่อส่วนรวมเป็นสำคัญ ถึงในกรณีการรณรงค์ต่อต้านการซื้อสินค้าจากประเทศญี่ปุ่น และการต่อต้านการจ้างงานประเวศนางสาวไทย กล่าวคือ

กิจกรรมของศูนย์นิสิตนักศึกษาได้เริ่มอย่างแท้จริงก็คือ การดำเนินการทางเศรษฐกิจ ในการจัดตั้งสัปดาห์แห่งการไม่ซื้อสินค้าญี่ปุ่น การต่อต้านการประเวศนางสาวไทยของกลุ่มแนวร่วมนักศึกษา (กลุ่มแนวร่วมนักศึกษาเหล่านี้ได้แก่ สภาหน้าโคม กลุ่มผู้หญิง กลุ่มเศรษฐกรรม กลุ่มนิสิตศึกษา กลุ่มเงินกู้ชีพส์ ชมรมลูกพอซุน เขียวชนุสยาม สภาภาแห่ เป็นต้น) กิจกรรมเหล่านี้ถือว่าเป็นการเริ่มต้นการรวมตัว การคิดต่อสู้ประสานงานอย่างใกล้ชิดของแนวร่วมของนักศึกษา ซึ่งเป็นการแสดงออกถึงการต่อสู้ต่อขบวนการไม่ผูกมิตรรวมของสังคมไทย เป็นพื้นฐานแห่งการรวมพลังของนิสิตนักศึกษาต่อไป (125 : 55)

กิจกรรมเกี่ยวกับการต่อต้านค่านิยมในการใช้สินค้าต่างประเทศ และการมอมเมาประชาชนให้ลุ่มหลงในวัฒนธรรมต่างประเทศในเรื่องการประเวศนางงามได้มีการกระทำอย่างเป็นระบบ มีการใช้สื่อในการชักจูงใจประชาชนให้คล้อยตามการปฏิบัติการของขบวนการนักศึกษา ซึ่งสื่อเหล่านี้ได้สะท้อนถึงความคิดริเริ่มในการที่จะเปลี่ยนแปลงสังคมการเมืองเพื่อขจัดความชั่วร้ายทาง "จิตใจ" ให้ออกจากผลของการพัฒนาทางสังคม เศรษฐกิจ การเคลื่อนไหวในกรณีดังกล่าวมีลักษณะของการรณรงค์ดังต่อไปนี้

การจัดสัปดาห์ไม่ซื้อสินค้าญี่ปุ่น 20-26 พฤศจิกายน 2515 ของศูนย์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย เป็นการต่อสู้ในทางเศรษฐกิจ เพื่อประชาชนและรักษายลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของชาติ การต่อต้านเริ่มตนจาก การออกแถลงการณ์ ซึ่งจนถึงความได้

เปรียบเทียบคุณค่าของญี่ปุ่น และการเสียเปรียบคุณค่าของประเทศไทย การเปรียบเทียบให้เห็นถึงการเอาเปรียบทางการค้าของญี่ปุ่นโดยเปรียบญี่ปุ่นว่าเป็น "สัตว์เศรษฐกิจ" ตลอดจนการออกหนังสือ ปิคโปสเตอร์ วิทยานการค่างหพระนคร และทางจังหวัด ปิคทายรายการควยการเคินชววน...

...แนวร่วมของกลุ่มนักศึกษาที่โคตอทานการประกวดนางสาวไทย มีการประท้วง ออกแถลงการณ์ คำแถลงการณ์เป็นไปในรูปการประนามว่า การประกวดนางสาวไทย เป็นการกกดขี่ทางเพศ ซึ่งหลอกลวงให้ผู้หญิงเพื่อฝัน เป็นเรื่องของความทรหระ ในขณะที่บ้านเมืองกำลังอยู่ในภาวะวุ่นวาย แถลงการณ์ฉบับหนึ่งโคตลาวว่า การประกวดนางสาวไทยเป็นการบิเคเบือนคุณค่าของสตรี ให้ประชาชนยอมรับ แทนการวางตัวให้อยู่ในฐานะผู้มีศีลธรรมอันดี เป็นผู้มีเจตจำนงที่ไ้แรงงานความสามารถ เพื่อผลักดันประวัติศาสตร์มนุษยชาติให้เจริญก้าวหน้า มีไ้เป็นชุกตาประคิมงานเทรว่า รดยนคหรือบานเรือน (125: 56-57)

กลุ่มนักศึกษาที่มาร่วมกันในการค่างเนินกิจกรรมเหล่านี้ เป็นกลุ่มนักศึกษาที่มีลักษณะการรวมตัวกันอย่างอิสระ คือมีการรวมกลุ่มในเรื่องต่างๆ เป็นกลุ่มที่มีความเฉพาะเจาะจง เมื่อนำกลุ่มที่มีลักษณะเฉพาะตัวมารวมกันในรูปแบบการจิกองคการที่เรียกว่า ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย จึงต้องแสวงหากิจกรรมที่มีเป้าประสงค์ที่ร่วมกัน เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในการเคลื่อนไหว กลุ่มอิสระเหล่านี้มีอยู่มากมายตามสถานศึกษาต่างๆ กังมีรายละเอียดดังนี้

...แม้ว่าระบบการศึกษาไทยจะไม่อยู่ในสภาพเอื้ออำนวยต่อการสร้างปัญญาชนหัวใหม่ แต่ก็มีใ้ค้หมายควมว่าสังคมไทยจะปราศจากกลุ่มคนเช่นนั้นเลย แต่มีนิสิตนักศึกษาบางส่วน รวมทั้งอาจารย์มหาวิทยาลัยและปัญญาชนที่เป็นนักเขียนโคปลดตัวเองออกจาก การอยู่ในกรอบของระบบเคิม พยายามแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับสภาพสังคมของตน เช่นปัญหาเรื่องการผูกขาดอำนาจ การไ้ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมการไ้ทางชาติไ้ประเทศไทยเป็นฐานทัพ เป็นต้น และพยายามกระตุ้นให้บุคคลทั่วไปสนใจคอบปัญหาต่างๆ เหล่านี้ของสังคม กังที่ปรากฏออกมาเป็นงานเขียนในระยะปี 2514-2516 เป็นจำนวนมาก อย่างเช่น หนังสือปลด, ภัยเขียว, ภัยขาว, ประกายไฟ, เสียงนักศึกษาลอมสวาง, วรรณกรรมเพื่อชีวิต, ยุวทัศน์, วารสาร สังคมศาสตร์ปริทัศน์ เป็นต้น ซึ่งแนวความคิดเหล่านี้โคถูกกระจายไปในหมูของปัญญาชน นิสิต นักศึกษาอย่างรวดเร็ว และในระยะ 2-3 ปี ก่อนหน้าวิกฤตการณ์ แนวโนมของนักศึกษาไทยก็เริ่มเปลี่ยนหันมาสนใจคอบปัญหาของสังคมมากขึ้น กลุ่มของนิสิตนักศึกษาที่เป็นตัวนำสำคัญในการสร้างการกระตุ้นส่วนมากจะเป็นกลุ่มนิสิตนักศึกษาอิสระ ซึ่งกลุ่มเหล่านี้ก่อนหน้า 14 ตุลาคม มักจะถูกมองจากเพื่อนร่วมสถาบันแต่ละแห่งที่เขาสังคคอยู่ในทางลบว่า เป็นทำลายขบง เป็นขบขบขบ คอมนิสิตขบง เช่น กลุ่มสภาหนาโคม ชมรมนิสิตนักศึกษา กลุ่มผู้หญิง และกลุ่มเศรษฐกิจ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กลุ่มพันธุ์โคตส จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กลุ่มสภากาแพ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ชมรมคนรุ่นใหม่ มหาวิทยาลัยรามค่าง

และกลุ่มนักศึกษารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เป็นต้น แต่การเกิดขึ้นของ 14 ตุลาคม จะเห็นว่าบุคคลจากกลุ่มเหล่านี้ได้เข้ามาเป็นผู้นำที่มีบทบาทสำคัญอย่างเช่น เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, วิวัติ ศักดิ์จิรภาพงษ์, ปรีดี บุญซื่อ, ธัญญา ชนธชาธาร, บัณฑิต นิลเฮงรัตน์, วิสา คัญทัพ ฯลฯ (139: 273-274)

เมื่อมีการเคลื่อนไหวออกมาสู่สังคมการเมืองภายนอกและได้รับการสกัดกั้นจากฝ่ายรัฐบาล สร้างความไม่พอใจต่อการชักชวนของทางฝ่ายรัฐบาล รัฐบาลนอม-ประภาสเองก็มีความไม่พึงพอใจต่อการเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษา เนื่องจากเป็นการบั่นทอนและทำลายเสถียรภาพและความมั่นคงของรัฐบาลโดยตรง การชี้ให้เห็นถึงความล้มเหลวและสภาพปัญหาต่างๆ ที่เกิดตามมาจากการพัฒนาสังคมเศรษฐกิจของรัฐบาล ทำให้รัฐบาลทหารและกลุ่ม "นอม-ประภาส" ตกเป็นเป้าโจมตีอย่างหนักจากฝ่ายต่างๆ ในสังคมการเมือง ไม่ว่าจะเป็นนักธุรกิจการค้าในระดับกลาง ผู้ใช้แรงงาน คนชั้นกลาง และบรรดาคือมวลชนที่ไม่ได้อยู่ในสังกัดของทางราชการ ซึ่งในลักษณะการเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษานี้ทำให้เกิด "แนวร่วม" ในการต่อต้านรัฐบาลทหารขึ้นอย่างไม่เป็นทางการและเป็นส่วนหนึ่งที่ยึดกันการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองให้เกิดขึ้นในที่สุด

มีผู้ตั้งข้อสังเกตว่า มีการแฝงจุดมุ่งหมายในการโจมตีรัฐบาลนอม-ประภาสในการเคลื่อนไหวคราวต่างๆ ของขบวนการนักศึกษา ในลักษณะที่มีผลในการสั่นคลอนฐานะของรัฐบาล กล่าวคือ

จากการต่อสู้กับค่านิยมต่างๆ ในมหาวิทยาลัย นำไปสู่การถกเถียงปัญหาต่างๆ ทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง เริ่มสำนึกถึงปัญหาของประเทศชาติ พูดถึงภัยจากต่างชาติ เช่น ภัยขาว "คอมมิวนิสต์" "วชิรญาณ" "อุดมการณ์" "การเมือง" "กั้นเด็กลูกโคม" "วลัยชุตศุณ" "คนหนุ่มและการเมือง" หนังสือในช่วงนี้พยายามที่จะเผยแพร่ออกไปภายนอก เช่น "ลอมพาง" รวมขอเขียนของนักศึกษาและประชาชน เช่น เรื่อง "ชาวบ้าน" "วรรณกรรมเพื่อชีวิต" และ "เพื่อน"... แต่ต่อมาถูกปิดกั้นโดยรัฐบาล หรือผู้ปกครองประเทศ แม้กระนั้นความไม่พอใจเริ่มขยายวงออกไปภายนอกมหาวิทยาลัย เริ่มเปลี่ยนเป็นการโจมตีค่านิยมผิดๆ ที่เป็นอยู่ซึ่งเกิดจากรัฐบาลพยายามมอมเมาประชาชน เช่น คำพูดที่ว่า "ทำให้แข็งแล้วปกครอง" ความเลวร้ายทั้งหมดกลับไปอยู่ที่รัฐบาล แม้แต่การต่อต้านสินค้าญี่ปุ่นนั้น แท้จริงมีเป้าหมายอีกทางหนึ่งก็เพื่อโจมตีรัฐบาล (126: 45-46)

จากนี้ ทิศทางการเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษาก็หันไปในทางการเมืองอย่างเต็มที่ โดยเหตุผลที่ว่า การเมืองเป็นเรื่องที่จะส่งผลต่อส่วนอื่นๆ ทั้งหมดของสังคม การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองจะสามารถแก้ไข้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่าง "ตรงจุด" และเป็นการแก้ไข้ที่รากฐานต้นเหตุแห่งปัญหา

การเคลื่อนไหวทางการเมืองของขบวนการนักศึกษาได้ดำเนินไปตามแนวความคิดแบบเสรีนิยมประชาธิปไตยเป็นหลัก เนื่องจากความไม่พอใจจากการที่รัฐบาลทหารใช้อำนาจยกเลิกระบอบการปกครองแบบ "ประชาธิปไตย" ที่คณะทหารเป็นผู้ก่อตั้งขึ้น ย้อนกลับไปใช้การรวมศูนย์อำนาจแบบเผด็จการคิงเคิม ก่อนการประกาศใช้รัฐธรรมนูญปีพ.ศ.2511 และยังคงพยายามที่จะรวมเอาอำนาจทางตุลาการเข้ามามีด้วย ทำให้ขบวนการนักศึกษาประสบความสำเร็จในการชักจูงใจ "มวลชน" ให้ร่วมมือกันในการโค่นล้มระบอบการปกครองของกลุ่ม "ถนอม-ประภาส" ลงได้ในที่สุด

ประเด็นที่ขบวนการนักศึกษายึดมั่นขึ้นมาโจมตีรัฐบาลถนอม-ประภาส ก็คือ การใช้ระบบเผด็จการทหารในการปกครองบริหารประเทศ ซึ่งทำให้ประชาชนถูกกดขี่และปราบปรามอย่างเด็ดขาด การใช้อำนาจเผด็จการได้ถูกชี้ให้เห็นได้ในกรณีของการใช้มาตรา 17 ในรัฐธรรมนูญการปกครอง อันทำให้มีผู้เสียชีวิต ทรัพย์สิน และเสรีภาพเป็นจำนวนมาก ดังนั้นการ "ตี" ในประเด็นปัญหานี้ จึงมีการดำเนินการไปอย่างเป็นระบบ และนับว่าเป็นเรื่องที่ทำให้กระทำให้ในลำดับแรกของการเคลื่อนไหวทางการเมือง กล่าวคือ

...ความต้องการเสรีนิยมประชาธิปไตยเพราะประชาชนไม่มีสิทธิมีเสียงในการบริหารประเทศโดยอยู่ใต้อำนาจของเผด็จการทางทหารมานาน รัฐธรรมนูญที่ใช้เวลาและงบประมาณในการร่างอยู่นาน เสร็จสิ้นเมื่อปี พ.ศ.2512 เมื่อรัฐบาลจกัใหม่มีการเลือกตั้งทั่วไป แต่อยู่ได้เพียง 2 ปีก็ถูกผู้นำประเทศกลุ่มเคิมคือ ถนอม ประภาส ทำการยุบสภา นำรูปแบบการปกครองแบบเก่ามาใช้อีกครั้ง ทำให้อนาคตประชาธิปไตยของไทยตกอยู่ในความมืดมนอีกครั้งหนึ่ง ความรู้สึกของนักศึกษาซึ่งได้รับแรงกดดันจากความหวาดกลัวฝ่ายอำนาจแสดงออกมาในรูปแบบทางปัญญา เช่น การออกหนังสือลภัยเขียว ที่ชี้ให้เห็นภัยของพวกทหาร แรงระเบิดของความกดดันประทุขึ้น เมื่อรัฐบาลคณะรัฐประหารที่มีจอมพลถนอมเป็นผู้นำ โค้อกประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 299 ซึ่งมีเจตนารมณ์ในการใช้อำนาจของฝ่ายบริหารมาแทรกแซงฝ่ายตุลาการ นักศึกษารวมศาสตร์เริ่มรวมตัวกัน ความสัมพันธ์กับนักศึกษาจากสถาบันต่างๆ นับเป็นจุดเริ่มต้นของจารีตในการเดินขบวน การประท้วงของขบวนการนักศึกษามีการโจมตีรัฐบาลด้วยถ้อยคำรุนแรง (107 : 78)

การประกอบกิจกรรมทางการเมืองของขบวนการนักศึกษาสามารถที่จะพัฒนาไปได้เป็นลำดับ เนื่องจากผู้นำสูงสุดในคณะทหารผู้ปกครองประเทศในช่วงดังกล่าว คือจอมพลถนอม กิตติขจร มีบุคลิกภาพที่ไม่เข้มแข็ง แตกต่างไปจากจอมพลสฤษดิ์ รัชชทัตผู้ล่วงลับไปแล้ว รวมทั้งช่วงที่มีการเกิด "เวทีย" ทางการเมืองแบบ "ประชาธิปไตย" ในระยะที่มีการบังคับใช้รัฐธรรมนูญปีพ.ศ.2511 ทำให้มีการพัฒนาการเมืองแบบประชาธิปไตยไปในระดับหนึ่ง ขบวนการนักศึกษาก็สามารถเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองในฐานะกลุ่มพลัง

ทางการเมืองกลุ่มหนึ่ง กังในกรณีของการสังเกตการณ์การเลือกตั้งทั่วไปในปี พ.ศ. 2512 ทำให้นักศึกษามีการเรียนรู้ทางการเมืองและมีความคาดหวังที่สูงขึ้นเรื่อย แต่ต้องเกิดความคับข้องใจอย่าง "ฉับพลัน" จากการยึดอำนาจรัฐโดยการรัฐประหารตนเองของคณะทหารภายใต้การนำของจอมพลถนอม กิตติขจร ทำให้ความไม่พอใจในพฤติกรรมดังกล่าวของขบวนการนักศึกษาเพิ่มสูงขึ้น ประกอบกับกรณีที่เกิดขึ้นตามมาเป็นลำดับ ไม่ว่าจะเป็นกรณีประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 299 กรณีทุ่งใหญ่ กรณีนักศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหงถูกลบชื่อ ทำให้มีการสะสมตัวของความกดดัน จนเมื่อมีการเรียกร้องรัฐธรรมนูญ และได้รับการชักชวนจากรัฐบาลด้วยการใช้อำนาจเด็ดขาด ตามมาตรา 17 สิ่งที่มีการสะสมเอาไว้ก็ถึงจุดระเบิดพลังที่เกิดจากการขึ้นำของขบวนการนักศึกษา เพียงพอที่จะโค่นล้มระบอบการปกครองของกลุ่ม "ถนอม-ประภาส" และผลักดันการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองให้เกิดขึ้นในวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 กังที่มีผู้ตั้งข้อสังเกตว่า

... นิสิตนักศึกษาเริ่มมีบทบาทอีกครั้งหนึ่ง และปริมาณแห่งการแสดงออกค่อยๆ เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เพราะถูกกดดันความคิดไว้เป็นเวลานานร่วม 20 ปี นั้นเอง ประกอบกับจอมพลถนอมไม่ให้อำนาจเด็ดขาดและเป็นผู้มีบุคลิกคอยขวางกั้นแถม และยังเมื่อมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญในระยะต่อมาคือ พ.ศ. 2511 ยิ่งทำให้เสรีภาพในการแสดงบทบาทของนักศึกษาที่ชะงักไปชั่วระยะหนึ่ง และเริ่มใหม่อีกครั้ง... ในจำนวนม็อบครั้งในปริมาณที่มาก เพราะการยึดอำนาจของจอมพลถนอม ได้แสดงแนวโน้มที่สร้างบทบาททางการเมืองที่จะสืบทอดจากคนซึ่งหมายถึงจอมพลประภาส จารุเสถียร และพันเอกณรงค์ กิตติขจรผู้บุตร รวมทั้งกลุ่มบุคคลนี้ได้แสดงออกในลักษณะเป็นเจ้าของอำนาจในการปกครองประเทศแต่กลุ่มเดียวและมีข้อสงสัยกันว่า จะมีการใช้อำนาจทางการเมืองแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจส่วนบุคคล การยึดอำนาจ พ.ศ. 2514 จึงเป็นการจุดชนวนสร้างความไม่พอใจของปัญญาชนที่เป็นนักศึกษามากขึ้นเรื่อยๆ เช่น พุศศิริกาญจน 2515 คอตันสินคำณูพันธ์ ธันวาคม 2515 การเดินขบวนต่อต้านประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 299 ซึ่งฝ่ายบริหารพยายามรวบรวมอำนาจตุลาการด้วย มิถุนายน 2516 เกิดขบวนการขอยกเลิกการลงโทษนักศึกษารวมคำแหง 9 คน ที่ถูกอธิการบดี ดร. ศักดิ์ ญาสุกนิรันทร ซึ่งลงโทษเกี่ยวกับการหมิ่นประมาทบุคคลในคณะรัฐบาล โดยออกหนังสือเกี่ยวกับกรณีทุ่งใหญ่ เป็นคน จนกระทั่งถึงจุดสุดยอดของการแสดงออกของนักศึกษาและนักเขียน เมื่อวันที่ 14 ตุลาคม โดยสามารถโค่นล้มรัฐบาลทหารได้สำเร็จ (139: 272)

ดังนั้น การกระทำของบุคคลในรัฐบาลทหาร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กลุ่ม "ถนอม-ประภาส" จึงเป็นแรงกระตุ้นการเคลื่อนไหวของนักศึกษาในทางการเมือง ให้เกิดพลังและมีความสมเหตุสมผลมากยิ่งขึ้น สามารถที่จะเรียกร้องความสนับสนุนจากประชาชนทั่วไปได้เป็นอย่างดี กล่าวคือ เมื่อความชอบธรรมของกลุ่ม "ถนอม-ประภาส" ลดลงจากการใช้อำนาจที่ไม่ได้รับการยอมรับ ความชอบธรรมในการเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษา

ก็เพิ่มมากยิ่งขึ้นเป็นลำดับ ยิ่งเวลาผ่านไปก็ยิ่งได้รับการยอมรับมากยิ่งขึ้น จากคำว่าเป็นกิจกรรมที่ได้มีขึ้น จนในที่สุดขบวนการนักศึกษาที่ประสบความสำเร็จในการระดมพลังจากกลุ่มชนกลุ่มต่างๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมกับขบวนการในการเรียกร้องรัฐธรรมนูญ อันเป็นการเริ่มต้นของการสิ้นสุดของอำนาจทางการเมืองของกลุ่ม "ถนน-ประชาส" "

การให้ความสนับสนุน และความยอมรับในความถูกต้องชอบธรรมในการเคลื่อนไหวทางการเมืองของขบวนการนักศึกษา ที่เกิดขึ้นนั้น จะพบว่ามีอยู่โดยทั่วไปในทุกกลุ่มชน เนื่องจากมีความรู้สึกที่สอดคล้องกันว่า รัฐบาลทหารเป็นฝ่ายที่กระทำลงไปโดยปราศจากเหตุผลในการใช้อำนาจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นการยึดอำนาจรัฐเมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ. 2514 ดังที่นายเกรียงกมล เลาหไพโรจน์ อธิการบดีมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒแห่งประเทศไทย ได้เล่าถึงสภาพการณ์ดังกล่าวในช่วงนั้นว่า

...เป็นการเคลื่อนไหวที่ชอบธรรมทุกกรณี และก็ควรจะต้องมีค้ำยันในบรรยากาศทางการเมืองในขณะนั้น แล้วมันก็มีผลสืบเนื่องมาจริงๆ ทำให้นักศึกษาจำนวนมากมาสนใจปัญหามากขึ้น ประชาชนก็รู้สึกว่าเขาไม่ใช่พลังเจียมอย่างเคียดแค้น เขาสามารถแสดงออกได้เหมือนกัน นักศึกษาเดินจากจุฬาไป นิสิตจุฬาเดินไปธรรมศาสตร์ ไปสนามหลวง สมัยนั้น กรณี 299 (ประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 299 ที่เข้ามาแทรกแซงความเป็นอิสระของศาล) นี้ในเดือนธันวาคม 15 (2515) ตลอดข้างทาง คนเอาน้ำเอามาให้ พนักงานธนาคารนี้ แบนคแถวๆ หลานหลวงผมจำได้ ทุกครั้งต้องมีตังน้ำออกมาตัง ปีมาน้ำมันก็เอาน้ำเย็นมาให้ คือคนตอนนั้นสุดเชิงรัฐบาลจอมพลถนอม จอมพลประภาส สุดเชิงรัฐบาลที่รัฐประหารตัวเอง เมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน 2514 รู้สึกเชิงมาก ไม่มีเหตุผลมากมายเลย ซออย่างฟังไม่ขึ้น เพราะฉะนั้นสิ่งที่นักศึกษาทำนั้นมันตรงก๊วย เขารู้สึกต้องมีการกระชกรัฐบาล ทอเองเอา อะโรอย่างนั้นะ เขา (ประชาชน) ก็หนุนเต็มที่ (70: 114-115)

ศูนย์นิสิตฯ จึงเป็นเสมือนกลุ่มตัวแทนของประชาชน แสดงออกซึ่งความรู้สึกนึกคิดแทนประชาชน ต่อต้านรัฐบาลแทนประชาชนและโค่นล้มรัฐบาลแทนประชาชน

กลุ่มนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นกลุ่มที่มีการเคลื่อนไหวเป็นกลุ่มแรกภายหลังการทำรัฐประหารของคณะทหาร ค่ายการยื่นเอกสาร "คำถาม" ต่อคณะทหาร นับว่าเป็นการกระทำทางการเมืองที่ยืนยันความไม่ถูกต้องชอบธรรมของการยึดอำนาจรัฐในครั้งนั้นได้เป็นอย่างดี อย่างน้อยที่สุดก็มิได้รับการยอมรับจากกลุ่มปัญญาชนที่มีพลังทางความคิดกลุ่มหนึ่ง คำถามของกลุ่มนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มีดังต่อไปนี้

1. ตามประกาศของคณะปฏิวัติฉบับที่ 6 มีส่วนอ้างถึงกรณีนักศึกษาว่า นักศึกษากระทำกรอันเป็นเหตุดวงวงการบริหารราชการนั้น นักศึกษารู้สึกของใจเป็นอันมาก จึงใคร่อยากให้อาจารย์แจ้งเหตุผลให้ทราบ

2. ตามประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 6 เช่นกันที่อ้างว่า ถ้าจะดำเนินงานตามวิถีทางรัฐธรรมนูญ ขอมไม่หันคอเหตุจึงจำเป็นจะต้องใช้วิธีทางยึดอำนาจการปกครองนั้น จะเป็นช่องทางที่มีน้ำหนักอย่างเพียงพอ ในการสนับสนุนครุลงแห่งการปกคตองตามระบอบประชาธิปไตยโดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขใดหรือไม่
3. การปฏิวัติมีสาเหตุที่ถูกต้องที่สุดสำหรับระบอบประชาธิปไตย หากสภาผู้แทนราษฎรไม่ติดตามที่ทานอ้างถึงประกาศของคณะปฏิวัติฉบับที่ 6 ทำไมคณะปฏิวัติ ซึ่งเคยเป็นรัฐมนตรีขณะนั้นจึงไม่ยุบสภา หากรัฐธรรมนูญบทพรอง ทำไมไม่แก้รัฐธรรมนูญ
4. การอ้างสถานการณ์ภายในประเทศว่า จำเป็นที่จะต้องทำการปฏิวัตินั้น ทำไมประเทศอื่นที่มีสถานการณ์เลวร้ายเท่าเรา เช่น ลาว เวียดนาม เขายังจกให้มีเลือกตั้งมีสภาผู้แทนราษฎร มีรัฐธรรมนูญได้
5. มีคนกล่าวโดยทั่วไปว่าท่านเคยชินอยู่กับการใช้อำนาจปฏิวัติ ตลอดเวลาสิบปี เมื่อมีสภาผู้แทนราษฎร มีรัฐธรรมนูญ ทำให้ท่านไม่เคยชิน รู้สึกไม่สะดวกจริงหรือไม่อย่างไร
6. เมื่อใดคณะปฏิวัติจะประกาศเลิกกฎอัยการศึกเสียที เพราะการไม่เลิกกฎอัยการศึกเท่ากับคณะปฏิวัติไม่ส่งเสริมประชาธิปไตยระหว่างคณะปฏิวัติกับประชาชน ในการจรรโลงประเทศชาติให้วัฒนาสถาพรตลอดไป
7. คณะปฏิวัติอ้างว่า สถานการณ์ของประเทศไม่ร้ายวัน ก่อนที่จะมีการปฏิวัติ เช่นกรณีอาชญากรรมเพิ่มขึ้นถ้าจะปรายกันจริงๆ ในตอนนี้ทำไมได้หรือเพราะเหตุใด ทั้งๆที่หลังจากการปฏิวัติแล้ว เจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานก็ซุกเคิม
8. เป็นไปไคหรือไม่ว่าคณะปฏิวัติ 20 ตุลาคม 2501 ไม่ต้องการมอบรัฐธรรมนูญให้ปวงชนชาวไทย แต่ที่ใหม่มาถูกบีบบังคับจากหลายฝ่าย หลังจากนั้นรัฐบาลซึ่งประกอบด้วยบุคคลส่วนใหญ่ของคณะปฏิวัติชุดนั้น อาจแสวงหาให้การปกครองในระยะที่มีรัฐธรรมนูญโรดมรรณภาพเพื่อให้ประชาชนรู้สึกว่ ประชาธิปไตยเป็นสิ่งไม่คิเสียก่อนจากนั้นคณะปฏิวัติจึงหันมาปฏิวัติให้อำนาจมาสู่ของคณอีกโดยที่ขออ้างการปฏิวัติครั้งนี้ออกจะขาดเหตุผลที่หนักแน่น
9. เกี่ยวกับรัฐธรรมนูญ ทำไมคณะปฏิวัติชุดที่แล้วไม่ร่างรัฐธรรมนูญเสียเอง อยากจะทราบวาคณะปฏิวัติจะใสเงินอีกเท่าไร และใสเวลาร่างนานเท่าไรในการร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ขอค้ำมั่นสัญญาว่าจะมอบรัฐธรรมนูญภายในเดือนมิถุนายน 2515 จะไคหรือไม
10. เกี่ยวกับคอร์ปชั่น มีนโยบายปรามปรามอย่างไรทำไมจึงทนเงียบเฉยต่อคดีคอร์ปชั่น นักศึกษาสงสัยว่ คณะปฏิวัติอาจไม่มีความบริสุทธิ์ใจและจริงใจต่อประเทศชาติได้ เรื่องนี้คณะปฏิวัติจะยอมไคหรือ คณะปฏิวัติตระหนักถึงผลเสียของการปฏิวัติเมื่อ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2501 หรือไม่ว่า ทำให้หัวหน้าคณะปฏิวัติคนก่อนเป็นมูบอนทำลายชาติ โกงเงินแผ่นดินไปสองพันกว่าล้านบาท การปฏิวัติครั้งนี้มาตรการอันใดที่จะไม่เกิดเหตุซ้ำรอยอีก การปฏิวัติครั้งนี้ล้มรัฐธรรมนูญเท่ากับทำลายพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ตามรัฐธรรมนูญ คณะปฏิวัติจะคืนพระราชอำนาจโดยเร็วที่สุดไคหรือไม (131: 205-207)

ก่อนการปฏิวัติ คณะปฏิวัติได้มีข้อคิดเห็นเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ.2511 อย่างไม่เห็นด้วย
 ค่าโครงสร้างของรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ซึ่งจะโคสร้างขึ้นมาและมอบให้ปวงชนชาวไทยนั้นจะ
 ไปแนวใด และแนวนั้นจะดีกว่ารัฐธรรมนูญปีพ.ศ.2492 หรือไม่อย่างไร (137: 123)

เพื่อให้ถูกใจคณะปฏิวัติ ทำไมคณะปฏิวัติจึงไม่ร่างรัฐธรรมนูญด้วยมือของตนเองเพื่อ
 จะโคหักเลียงกรณีที่ว่า "รัฐธรรมนูญไม่ถูกใจคณะปฏิวัติ" ทำไมจึงต้องตั้งคณะกรรมการ
 ร่างรัฐธรรมนูญขึ้นมา เพราะรัฐธรรมนูญฉบับที่แล้วก็เกิดปัญหาดังกล่าว สรุปได้ว่า คณะ
 ปฏิวัติขาดความรับผิดชอบตอปวงชนชาวไทยและระบอบประชาธิปไตยด้วย

อยากทราบว่า คณะปฏิวัติจะไชเงินทองของแผ่นดินเป็นจำนวนอีกเท่าใดในการร่าง
 รัฐธรรมนูญและจะไชเวลานานเหมือนกับฉบับที่แล้วมาหรือไม่

ท่านหัวหน้าคณะปฏิวัติจะให้คำมั่นสัญญา แก่ปวงชนชาวไทยโคหรือไม่ว่า คณะปฏิวัติจะ
 มอบรัฐธรรมนูญให้เร็วที่สุดภายในเดือนมิถุนายน และอย่างช้าที่สุดภายในเดือนพ.ย.
 2515 นี้ (137: 123-124)

ทำไมคณะปฏิวัติจึงทนเงียมเนยคอคคิศจบชั้น ซึ่งแม้ว่าจะเกิดก่อนการปฏิวัติครั้งนี้ก็ตาม
 เพราะฉะนั้น ประชาชนและนักศึกษาทั้งหลายมีความสงสัยว่า "คณะปฏิวัติอาจจะไม่มีความ
 บริสุทธิ์ใจและจริงใจคอประเทศชาติโค" ซึ่งเรื่องนี้ยอมไม่เป็นมงคลคอคณะปฏิวัติ
 เป็นแน่ คณะปฏิวัติทนโคหรือ

คณะปฏิวัติโคตระหนักถึงผลเสียของการปฏิวัติเมื่อวันที่ 20 ต.ค.2501 หรือไม่ว่า
 ทำให้หัวหน้าคณะปฏิวัติในครั้งนั้นกลายเป็นผู้บอนทำลายชาติ โกงเงินแผ่นดินไปสองพัน
 กว่าล้านบาทตลอดเวลาที่มีอำนาจอยู่ การปฏิวัติครั้งนี้มีมาตรการอันโคที่จะไม่ให้เกิด
 เหตุการณ์ซ้ำรอยนั้นอีก (137: 124-125)

การปฏิวัติครั้งนี้ คณะปฏิวัติพยายามจะแสดงให้ เห็นว่า การปฏิวัตินั้นเรโคได้รับความ
 เป็นอยู่ดีขึ้น เช่น ปรายโจรผู้ร้าย (ซึ่งเป็นหน้าที่จะละเวณเสียมิโคของเจ้าหน้าที่อยู่
 แล้ว) เกรงว่าจะเป็นการสร้างทัศนคติที่มิโคแก่ประชาชนผู้รักประชาธิปไตย การสร้าง
 ประชาธิปไตยจะไม่โคผล คณะปฏิวัติทราบถึงปัญหาหรือไม่...

คณะปฏิวัติโคปรายปรายทราบเรอย่างเฉียบพลัน โคยมิโคแก้ไขปัญหาคความทุกข์ยาก
 ของทราบเรอย่างเพียงพอ เท่ากับว่าคณะปฏิวัติเห็นความสะอาดแบบมักชิโรยหนาของ
 นครหลวงกรุงเทพธนบุรี มากยิ่งกว่าเรื่องปากทองของประชาชนผู้สุจริตแต่ยากจน ขอ
 ให้คณะปฏิวัติจึงระลึกถึงมนุษยธรรมใหม่มากที่สุด และขอให้มันโยบยที่แน่นอนเพื่อช่วย-
 เหลือทราบเรด้วย (137: 125-126)

การตั้งคำถามเหล่านี้คอคณะทหารที่ทำการรัฐประหารเป็นการ "ทำหาย" อำนาจ
 ของคณะทหารอย่างเห็นโคชัด สิ่งที่คณะทหารจะโคคอบก็คือ ข้อหาคอมมิวนิสต์ ซึ่งเป็นวิธีการ
 ที่มีการใช้กันมากในสมัยนั้น แต่กลุ่มนักศึกษามีความรู้สึคที่คอค้านระบอบการปกครองในขณะนั้น
 อย่างรุนแรง คึงที่ปรากฏข้อความที่สะท้อนความคิคังกล่าวใน "แถลงการณ์ของผูจักทำ
 หนังสือวารสาร สมธ. กันยายน 2515" คึงนี้

เมื่อฉันมีชีวิต ฉันไม่เพียงแต่จะขอมีชีวิตอิสระ ขอให้ฉันโคหวังคอปอีกโคเถิดว่า
 มวลมนุษย์รวมแผ่นดินของฉันคึงจะมีอิสระอย่างนั้นบาง ขอเพียงให้เขาโคกินโคดื่ม

ได้มีที่พำนักหลบภัยและเครื่องนุ่งห่มในสังคมที่อิสระและเป็นธรรม ไม่มีการกดขี่เอาเปรียบ เรายังเปรียบไม่มีการบีบบังคับและชักชวนใจ

ด้วยความคิดเช่นนี้ จะถูกกล่าวหาว่าเป็นความคิดของพวกหัวรุนแรง

ถ้าความพยายามที่จะทำอย่างที่คุณคิดไว้ จะถูกกล่าวหาว่าเป็นการกระทำของพวกฝ่ายซ้าย ฉะนั้นก็จะเป็นฝ่ายซ้าย

ไม่มีทางเลือกอื่นที่ต่างไปกว่านี้อีกแล้ว (137 : 171)

จากนี้ เราจะพบกระแสการเคลื่อนไหวของการดำเนินกิจกรรมของขบวนการนักศึกษา ที่มีลักษณะมุ่งเข้าไปในวงขอบของความเป็นการเมืองมากขึ้นทุกขณะ โดยที่คนชั้นกลางกลุ่มอื่นๆ เองก็มีการเคลื่อนไหวเรียกร้องในประเด็นปัญหาทางสังคม เศรษฐกิจอันสืบเนื่องมาจากการพัฒนาประเทศที่ประสบความล้มเหลวและภาวะเศรษฐกิจสังคมที่ตกต่ำและเสื่อมโทรม เมื่อประกอบกันเข้าในลักษณะนี้ ขบวนการนักศึกษาจึงสามารถที่จะทำการเรียกร้องในประการต่างๆ ได้อย่างมีพลัง ดังที่มีผู้ตั้งข้อสังเกตว่า

กิจกรรมของศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย เริ่มต้นด้วยชาตินิยม คือการต่อต้านสินค้าญี่ปุ่น จากนั้นการประท้วงเริ่มแปรเปลี่ยนเป็นการเมืองมากขึ้น ในกรณีของการต่อต้านประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 299 ในขณะเดียวกัน อาจารย์มหาวิทยาลัยและกลุ่มวิชาชีพอื่นๆ ซึ่งล้วนแต่ประสบปัญหาทางสังคม เศรษฐกิจ ก็เริ่มเรียกร้องรัฐธรรมนูญจากรัฐบาล (84 : 316)

การเคลื่อนไหวทางการเมืองอันเป็นการแสดงพลังของขบวนการนักศึกษาที่มีความสำคัญมากก็คือ การต่อต้านอำนาจของคณะทหาร ในการประกาศใช้ประกาศของคณะปฏิวัติฉบับที่ 299 ซึ่งได้ประกาศใช้เมื่อวันที่ 12 ธันวาคม โดยต้องการที่จะให้ฝ่ายบริหารสามารถรับผิดชอบในส่วนของฝ่ายตุลาการได้ ทำให้ความเป็นอิสระของฝ่ายตุลาการลดลง ดังที่ปรากฏใน ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เล่มที่ 89 ตอนที่ 189 ดังนี้

...บทบัญญัติของพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการปัจจุบันมิได้มีความเชื่อมโยงความควรระหว่างราชการตุลาการและราชการฝ่ายบริหาร ทั้งๆ ที่ราชการฝ่ายบริหารต้องรับผิดชอบในราชการฝ่ายตุลาการ คอสด้านนิติบัญญัติ และบทบัญญัติบางส่วนในกฎหมายนี้ก่อให้เกิดความไม่ราบรื่นรวดเร็วในการปฏิบัติราชการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทำให้การพิจารณาพิพากษาคดีล่าช้า ความต้องเสียเวลาเป็นปีๆ เปลืองเงิน เปลืองเวลา (141 : 17)

การกระทำการรวมศูนย์อำนาจของคณะทหารในเรื่องนี้ เป็นการดึงเอาอำนาจตุลาการเข้ามาไว้ในอำนาจหน้าที่ของฝ่ายบริหาร คือรัฐบาล โดยที่ให้อำนาจรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมในการมีส่วนร่วมพิจารณาการปฏิบัติงานของผู้พิพากษาได้ ดังที่ปรากฏในแถลงการณ์ เรื่องประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 299 ของศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย ดังนี้

คณะปฏิวัติเองเมื่อแรกของการปฏิวัติก็ได้ออกแถลงการณ์ฉบับที่ 299 นี้กลับให้อำนาจ ร.ม.ท. กระทรวงยุติธรรมอย่างกว้างขวางในราชการตุลาการ ขณะที่ ร.ม.ท. นั้นเป็นข้าราชการการเมืองและเป็นฝ่ายบริหาร ปกติในงานของศาลยุติธรรมนั้นแบ่งหน้าที่ออกเป็น 2 ฝ่ายคือฝ่ายตุลาการและฝ่ายธุรการ ฝ่ายตุลาการมีประธานศาลฎีกาเป็นประมุข และมี ก.ต. หรือคณะกรรมการตุลาการ เป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในการพิจารณาความดีความชอบของผู้พิพากษา สำหรับฝ่ายธุรการนั้นมี ร.ม.ท. เป็นหัวหน้าบังคับบัญชางานธุรการของศาล เช่น จาคาล เสมียนศาล เป็นต้น ร.ม.ท. ไม่มีสิทธิหรืออำนาจเหนือผู้พิพากษาหรือศาลแต่อย่างใด ไม่ว่าจะเป็นการพิจารณาความดีความชอบ หรือการโยกย้ายตำแหน่งหน้าที่ราชการ จะเห็นได้ว่าในประกาศฉบับที่ 299 นี้ ร.ม.ท. ยุติธรรมมีอำนาจเหนือศาล หากเป็นเช่นนั้นแล้วความยุติธรรมจะเกิดขึ้นได้อย่างไร (125: 94-95)

ความไม่พอใจที่เกิดขึ้นถูกแสดงออกอย่างทันที เนื่องจากเห็นว่า คณะทหารกระทำเกินเลยจากขอบเขตของเหตุผลที่มีอยู่ในทางความเป็นจริง และในประวัติศาสตร์ทางการเมืองการปกครองไทย การยึดอำนาจรัฐเก่าที่ผ่านมาก็ไม่เคยมีการรวบเอาอำนาจตุลาการเข้าไปไว้ในอำนาจส่วนของฝ่ายบริหารเลย การแทรกแซงความเป็นอิสระของฝ่ายตุลาการของคณะทหารเปรียบเสมือนการทำลาย "ที่พึ่งสุดท้าย" ของประชาชน ซึ่งศาลมีบทบาทหน้าที่นี้มาโดยตลอด ดังนั้นขบวนการนักศึกษาจึงใช้สถานการณ์นี้สร้าง "อารมณ์ร่วม" ให้เกิดขึ้นในสังคมการเมือง เพื่อทำการต่อต้านคณะผู้ปกครองประเทศในช่วงนั้น กล่าวคือ ... การต่อสู้ของนักศึกษาเริ่มขึ้นเมื่อคณะปฏิวัติภายใต้การนำของ จอมพล ถนอม กิตติขจร โค้ออกประกาศฉบับที่ 299 โดยให้อำนาจของฝ่ายบริหาร มาแทรกแซงฝ่ายนิติบัญญัติ อารมณ์ของนิสิตนักศึกษาที่กดดันอยู่แล้วก็ระเบิดขึ้น "จะล้มระบบประชาธิปไตยก็พอทนได้ นี่จะเอาไปหมกหรืออย่างไร" (125: 58)

การประท้วงของขบวนการนักศึกษาทำให้รัฐบาลทหารต้องออกพระราชบัญญัติมายกเลิกประกาศคณะปฏิวัติฉบับดังกล่าว นับเป็นความสำเร็จของขบวนการนักศึกษาที่ทำให้สามารถสร้างความเชื่อถือให้กับขบวนการ และสามารถเรียกร้องความร่วมมือจากบรรดานักศึกษาและประชาชน ในการเคลื่อนไหวครั้งต่อไปได้อย่างเห็นได้ชัดดังที่มีผู้ตั้งข้อสังเกตว่า "ก้าวสำคัญของพลังนิสิตนักศึกษา เกิดขึ้นเมื่อนิสิตนักศึกษาประสบความสำเร็จในการประท้วงประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 299 ซึ่งให้อำนาจแก่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมเหนือศาล นับเป็นชัยชนะของนิสิตนักศึกษาและมีผลอย่างยิ่งต่อความรู้สึกของขบวนการนักศึกษาส่วนรวม" (142: 281) ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการผลักดันให้ขบวนการนักศึกษาเข้าเคลื่อนไหวในกรณีทุ่งใหญ่และกรณีนักศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหง อันเป็นพื้นฐานของการเรียกร้องรัฐธรรมนูญในช่วงต้นเดือนตุลาคม พ.ศ. 2516

กรณีทุ่งใหญ่เป็นประเด็นที่ได้รับการหยิบยกขึ้นมาถกเถียงกันอย่างมาก ไม่แตกต่างกับกรณีวอเตอร์เกตของประธานาธิบดีนิกสัน แห่งสหรัฐอเมริกา อันส่งผลให้ประธานาธิบดีนิกสันต้องลาออกจากตำแหน่งในที่สุด นับเป็นเรื่องอื้อฉาวมากที่สุดในสหรัฐฯ ในช่วงนั้น กรณีทุ่งใหญ่ก็มีผลกระทบต่อฐานะของรัฐบาลดอนม-ประภาสไม่น้อย แม้ว่าบุคคลในคณะรัฐบาลจะไม่มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรง แต่รัฐบาลก็ไม่ได้จัดการให้เป็นไปตามกฎหมาย ขาดการตัดสินใจที่เด็ดขาด ทำให้เป็นโอกาสที่ฝ่ายต่อต้านรัฐบาล และขบวนการนักศึกษา ตลอดจนสื่อมวลชน โดยเฉพาะหนังสือพิมพ์ ได้โจมตีรัฐบาลอย่างเปิดเผย และสามารถชักจูงใจประชาชนให้มีความคิดเห็นคล้อยตามในอันที่จะประณามรัฐบาลที่ไม่ดำเนินการลงโทษบรรดาอภิสิทธิ์ชนในกรณีดังกล่าว

จากกรณีทุ่งใหญ่ รัฐบาลทหารก็ต้องประสบกับความคลอนแคลนในสถานภาพทางการเมืองซ้ำอีกประการหนึ่ง เมื่อรัฐบาลต้องยินยอมให้นักศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหงที่ถูกขับชื่อออก จากกรณีการเขียนข้อความประท้วงการก่ออาชญากรรมของจอมพลถนอม ให้สามารถกลับเข้าเป็นนักศึกษาได้อีก จึงเป็นความสำเร็จของขบวนการนักศึกษาอีกครั้งหนึ่ง และในขณะเดียวกันก็เป็นความพ่ายแพ้ของฝ่ายรัฐบาลอย่างเห็นได้ชัด

ในลักษณะของพัฒนาการการเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษาเช่นนี้ ทำให้นักศึกษา โดยเฉพาะผู้นำขบวนการนักศึกษาทั้งหลายสามารถที่จะเรียนรู้และคาดหมายได้ว่า ประเด็นปัญหาใดที่ควรจะต้องหยิบยกขึ้นมาในการเรียกร้องต่อรัฐบาลทหาร เพื่อเป็นการผลักดันให้รัฐบาลต้องยอมรับเหมือนกับในกรณีประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 299 หรือกรณีนักศึกษาวิทยาลัยรามคำแหง และจะดำเนินยุทธวิธีใดที่จะได้รับความสนับสนุนจากประชาชน และกลุ่มชาชนนำทางการเมืองอื่น ดังที่ได้รับจากการเคลื่อนไหวต่างๆ ครั้งที่ผ่านมา ประเด็นปัญหาที่ขบวนการเห็นว่าควรจะทำ การเรียกร้องต่อไปก็คือ รัฐธรรมนูญ อันเป็นเรื่องที่มีความสำคัญในแง่ของสัญลักษณ์ของระบอบประชาธิปไตย ซึ่งประชาชนเองก็มีความรู้สึกว่าเป็นสิ่งที่ "ฝัง" อยู่ในความเชื่อของคนเช่นกัน จุดนี้เองที่บีบบังคับให้รัฐบาลต้องตัดสินใจในการใช้อำนาจเด็ดขาด เพื่อยุติพลังของขบวนการนักศึกษา และโดยที่รัฐบาลและขบวนการนักศึกษาไม่คาดหมายมาก่อนว่า จากประเด็นนี้ จะนำไปสู่การใช้ความรุนแรงทางการเมืองอันเป็นการระบายความขัดแย้งที่มีอยู่ออกมา และมีผลต่อ "ชะตากรรม" ของรัฐบาลและกลุ่ม "ดอนม-ประภาส" ในที่สุด ดังที่มีผู้ตั้งข้อสังเกตไว้อย่าง "น่าคิด" ว่า

กรณี เอลิออปเตอร์ทางราชการตกที่ทุ่งใหญ่ถูกประโคมข่าวโดยฝ่ายต่อต้านรัฐบาล

และโดยนักศึกษา รวมทั้งสื่อมวลชน เปรียบกับคดีวอร์เตอร์เกต ประกอบกับกรณีศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหง เป็นการซ้ำเติมรัฐบาล เมื่อรัฐบาลต้องยินยอมปฏิบัติตามฝ่ายนักศึกษา นักศึกษาก็เรียนรู่ว่าการประท้วงต่อต้านคำสั่งของรัฐบาลในกรณี ดร. ศักดิ์ ได้รับความสนับสนุนจากประชาชนรวมทั้งจากกลุ่มจารีตนิยมโดยนัย และนักศึกษายังเรียนรู้อีกว่า รัฐธรรมนูญเป็นประเด็นที่อ่อนไหวต่อความรู้สึกและการเรียกร้องรัฐธรรมนูญ จะสามารถผลักดันให้รัฐบาลต้องยอมละทิ้งการถ่วงเวลาและถอยไปเป็นฝ่ายรับ (84: 315)

เมื่อขบวนการนักศึกษาทำการเคลื่อนไหวเรียกร้องรัฐธรรมนูญ รัฐบาลก็พยายามที่จะยักยอกการออกไป โดยให้คำมั่นสัญญาในการกำหนดระยะเวลาในการร่างรัฐธรรมนูญ ซึ่งสร้างความไม่พอใจให้เกิดขึ้นแก่นักศึกษามาก ทำให้นักศึกษาเห็นว่า การถ่วงเวลาของรัฐบาลจะเป็นการสลายพลังของประชาชนที่ทำการเรียกร้อง แม้แต่นักศึกษาเองก็อาจจะสูญเสียพลังไปในลักษณะเดียวกัน ดังนั้น การกระตุ้นให้ขบวนการเรียกร้องจึงเกิดขึ้น ดังในบทบรรณาธิการ นิตยสารนิสิตนักศึกษา ซึ่งออกโดยนิสิตคณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฉบับวันที่ 11 กรกฎาคม พ.ศ.2516 ซึ่งมีหัวข้อว่า "ไม่มีคำตอบ" ดังนี้

สภาพการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในขณะนี้ เราจะเห็นได้ว่ามันเข้าสู่วิกฤตอยู่ในไม่ช้า อดอะไรๆ ในเมืองไทยขึ้นราคาหมด อยารวากันไปเลยแม้กระทั่งยศจอมพลก็ยังขึ้น แต่ความจุกจิกในเหตุการณ์เหล่านี้ในไม่ช้าก็จะถูกบั่นทอนลงไปเรื่อยๆ ไม่มีการเรียกร้อง เพราะว่าคนไทยเป็นคนลืมนง่าย สิ่งใดที่ไม่กระทบกระเทือนโดยส่วนตัวแล้วก็จะไม่มีการเข้าเกี่ยวข้องกับเลย แม้ว่าสิ่งที่เกิดขึ้นมันจะทำให้สังคมเสื่อมทรามลงก็ตาม ประชาชนคนไทยโดยทั่วไปแล้วคิดถึงแต่ปัจจุบัน โดยที่อนาคตจะผันแปรสภาพการณ์เป็นอย่างไรก็ช่าง ทรายโคซึ่งเราเป็นพลเมืองของชาติไทย อันเป็นตัวกลางสำคัญในการที่จะพัฒนาประเทศให้เจริญรุ่งเรืองเป็นเช่นนี้ อยู่ ชาติไทยก็คงจะถอยหลังไปเรื่อยๆ และในที่สุดเราก็จะไม่ไคยินคำว่าประเทศไทยอีกต่อไป

การเรียกร้อง เสรีภาพ ความเสมอภาค ความเป็นประชาธิปไตย โดยขอให้การร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่นั้นเสร็จเร็วๆ เราร่วมกันแทบเป็นแทบตาย แต่ก็ดูเหมือนจะอ่อนแรงไปในที่สุด นั่นเป็นเพราะคนไทยลืมนง่าย คดีหุงใหญ่ในขณะที่เหตุการณ์เพิ่งเกิดขึ้นใหม่ๆ ประชาชนโดยทั่วไปไม่มีความรู้สึกเอาจริงเอาจัง และอยากจะให้รัฐบาลจัดการกับผู้กระทำผิดโดยเด็ดขาด ในเวลานั้นความรู้สึกนั้นมันรุนแรงและเข้มแข็ง แต่แล้วคณะผู้บริหารประเทศก็มีความเฉลียวฉลาดและสามารถที่จะจับจุดคนไทยได้ ท่านใช้เวลาที่ยืดเยื้อออกไปละลายความรู้สึกที่รุนแรงตลอดจนความเข้มแข็งให้จางหายไป และในที่สุดก็อาจจะไม่มีการคัดค้านคดีโดยความยุติธรรมเลยก็ว่าได้

การเดินขบวนที่เกิดขึ้นเมื่อวันที่ 21-22 มิถุนายน ที่ผ่านมานี้ นับได้ว่าเป็นปรากฏการณ์ที่นัสิตและประชาชนได้ร่วมมือกันเรียกร้องขอให้มีรัฐธรรมนูญ เวลานั้นเรามีพลังเหนือสิ่งใดทั้งสิ้น แต่แล้วเหตุการณ์เหล่านี้ก็สลายไปโดยรวดเร็ว และมันก็จะเป็นอย่างเดียว ความทรงจำที่เลือนรางออกไปทุกทีตามระยะเวลาที่มันผ่านไป ท่านฉลาดมากที่เอานำเข็นเข้าลูบก่อน เพื่อให้พลังอันแข็งแกร่งนั้นแตกสลายไป เรื่องข้อตกลงจะเป็นอย่างไร

เอาไว้ที่หลัง และในที่สุดเราก็ไม่ได้รับอะไรเลย นอกจากความว่างเปล่า บัดนี้และขณะนี้ประชาชนคนไทยคงจะลืมไปแล้วว่า ในเวลานั้นเราได้เสียพลังของเราไปเป็นจำนวนมากน้อยเพียงไร "ไม่มีคำตอบ" ไม่มีการติดตามผลเสมือนหนึ่งว่ามีอะไรเกิดขึ้นเลย (143: 134)

การเตือนความจำของบทความนี้เป็นการแสดงถึงการเคลื่อนไหวที่มีความต่อเนื่องและความพยายามในอันที่จะผลักดันขบวนการนักศึกษาให้มีการรณรงค์ทางการเมืองต่อไป จนกว่าจะบรรลุผลตามเป้าหมายที่ได้มุ่งหวังไว้ คือ การปกครองในระบอบประชาธิปไตย มีการให้สิทธิเสรีภาพและความเสมอภาค ตลอดจนความเจริญก้าวหน้าทางสังคม เศรษฐกิจ และที่สำคัญที่สุดคือ การปกครองที่มีผู้นำที่มีคุณธรรม ไม่ใช่ระบอบการปกครองแบบรวมศูนย์ อำนาจของกลุ่มตระกูลซึ่งเป็นอยู่ในขณะนั้น

เมื่อขบวนการนักศึกษาได้ทำการเคลื่อนไหวทางการเมืองในประเด็นการเรียกร้องรัฐธรรมนูญมาอย่างต่อเนื่อง แต่รัฐบาลพยายามที่จะประวิงเวลาให้เนิ่นนานออกไปให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ทำให้ขบวนการนักศึกษาต้องใช้การผลักดันที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น และใช้การถ่วงเวลาของรัฐบาลเป็นเป้าการโจมตี จะเห็นจากการที่บรรดาผู้นำนักศึกษาทำการกระตุ้นพลังของนักศึกษาด้วยกัน รวมทั้งกลุ่มชนอื่นๆ ให้เห็นถึงความจริงในข้อนี้ โดยการผ่านสื่อมวลชนเป็นสำคัญ ดังที่ธีรยุทธ บุญมีได้เขียนบทความเรื่อง "คืนการปกครองให้ประชาชน" ลงตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ "ประชาธิปไตย" ฉบับวันที่ 6 กันยายน พ.ศ.2516 หน้า 5 ดังนี้

เมื่อปี 2475 นั้น พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงมุ่งมั่นจะคืนอำนาจการปกครองให้แก่ประชาชนชาวไทยทั้งปวง มิใช่แก่มุคคตกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งโดยเฉพาะ แต่ตลอด 40 ปีที่ผ่านมา ที่ผู้บริหารประเทศได้ปฏิบัติตนตามพระราชประสงค์ของพระองค์ท่านและปวงชนชาวไทยบางหรือไม่

เสียงเรียกร้องขอรัฐธรรมนูญของนิสิตนักศึกษาและประชาชน นับตั้งแต่วันที่ 20-22 มิถุนายน เป็นเสียงเรียกร้องจากหัวใจของคนไทยทุกคน ที่ต้องการสิทธิเสรีภาพในการปกครองประเทศคืนมาด้วยความหวังที่จะให้ชาติบ้านเมืองก้าวหน้าเรียบร้อยกว่าที่เป็นอยู่ ไม่ใช่เสียงเรียกร้องจากความเกลียดชังตัวบุคคลในคณะรัฐบาล

แต่คำตอบที่ไคร้ย เหมือนกับที่เคยรับมา นั่นคือ ประชาชนยังไม่เข้าใจและไม่พร้อมสำหรับการปกครองระบอบนี้

ต่อคำพูดที่ว่าที่ "รับปากว่าจะเสร็จใน 3 ปีก็ต้องเสร็จใน 3 ปี"

คงจะไม่เกิดประโยชน์อันใด หากจะตั้งคำถามว่าใครคือ ผู้มีสิทธิอันชอบธรรมที่จะกำหนดระยะเวลาการปกครองของประชาชน

ขอเชิญประชาชนทุกท่านที่รักและกล้าจะต่อสู้ร่วมวงเข้ามาได้เต็มที่ เพื่อเรียกร้องการปกครองคืนมาให้แก่ประชาชนด้วยกัน คงจนกว่าจะมีเสียงตอบจากพุทธ อย่างไม่พรัน ต่อเสียงขานรับของกระบอกปืน (143: 139-140)

เมื่อขบวนการนักศึกษาได้ก้าวมาถึงการบังคับให้รัฐบาลต้องตัดสินใจ และเป็นการตัดสินใจที่ใช้อำนาจเด็ดขาด อันส่งผลในการดูความต่อขบวนการนักศึกษาโดยส่วนรวม ขบวนการนักศึกษาจึงทำการต่อสู้ในทันที ด้วยการใช้ "งคสอ" อันเป็นการตัดสินใจเกี่ยวกับการตัดเรื่องส่วนบุคคลออก เพื่อระดมพลังในการต่อสู้ทางการเมือง และปรากฏว่าสามารถที่จะรวมพลังได้อย่างมากมาย แม้ว่าในระยะแรกจะมีเพียงคนส่วนน้อยเท่านั้น แต่เมื่อเวลาล่วงเลยไป จนการสอบที่สถานศึกษาส่วนใหญ่เสร็จสิ้นลง ความพร้อมของขบวนการนักศึกษาก็มีเต็มที่ กล่าวคือ เหตุการณ์ในวันที่ 14 ตุลาคม ได้มีการก่อตัวมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน แต่มาถึงจุดสูงสุดเมื่อทุกสิ่งทุกอย่างมีความ "อึดตัว" การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองจึงได้เกิดขึ้นในที่สุด

ความพร้อมของขบวนการนักศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญในการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง และจะไม่สามารถเกิดขึ้นได้เลยถ้าหากไม่มีการนำที่มีประสิทธิภาพของบรรดาผู้นำของขบวนการนักศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มนักศึกษาอิสระและกลุ่มนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่มีการตัดสินใจที่เด็ดขาด กล่าวคือ

...การเริ่มต้นของขบวนการต่อสู้ 14 ตุลาคม ภายหลังจากรัฐบาลจับบุคคล 13 คน ที่เรียกร่องรัฐธรรมนูญในข้อหาหมิ่นประมาท ผู้ริเริ่มมีศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย แต่เป็นกลุ่มนิสิตนักศึกษาอิสระเหล่านั้นรวมมือกัน และศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาเป็นเพียงเครื่องมือที่ใช้เป็นสัญลักษณ์ในการรวมกันเท่านั้น และเขามารับช่วงดำเนินการในภายหลัง และที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งที่มีส่วนมากมองข้ามก็คือ การเปลี่ยนโครงสร้างภายในมหาวิทยาลัยเกี่ยวกับรูปแบบของการปกครองของนักศึกษาถิ่นเอง... 2515 เป็นครั้งแรกที่นำรูปแบบของคณาธิการนักศึกษามาใช้ซึ่งประกอบด้วยฝ่ายบริหาร (องค์การนักศึกษาฝ่ายบริหาร) และฝ่ายนิติบัญญัติ (สถานศึกษา) ที่มาจาก การเลือกตั้งของนักศึกษาและเป็นครั้งแรกที่มีการเลือกตั้งเป็นระบบพรรค ซึ่งปรากฏว่าในปีแรกของการนำรูปแบบนี้มาใช้ปรากฏว่าพรรคของนักศึกษาหัวก้าวหน้า (ซึ่งส่วนมากเคยมีส่วนร่วมในกลุ่มนักศึกษาอิสระ และแสดงออกทางความคิดเห็นค่อนข้างคมคาย) คือพรรคพลังธรรมได้เป็นพรรคเสียงข้างมาก ทั้งในสภาและฝ่ายบริหาร การที่กลุ่มนี้ขึ้นมาเป็นผู้นำในการปฏิวัติของนักศึกษาจึงไม่น่าสงสัยเมื่อรัฐบาลได้ปฏิบัติการอย่างเผด็จการกับการจับกุมผู้เรียกร่องรัฐธรรมนูญ และมีที่ท้าวว่าจะดูความต่อหลังนักศึกษา องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จึงดำเนินการต่อสู้ทันที โดยการประกาศงดสอบและใส่กุญแจห้องสอบทั้งหมด ชุมนุมประท้วง ซึ่งการกระทำของเขาเสี่ยงต่ออนาคตของเขาถึง อาจถึงขั้นถูกประหารชีวิต ถ้าหากการต่อสู้ครั้งนี้ นักศึกษามีปฏิริยาโต้ตอบไม่สนับสนุน หรือการต่อสู้ครั้งนี้พ่ายแพ้... โดยความตั้งใจอย่างแน่วแน่และความจริงจังของกลุ่มนิสิตนักศึกษาผู้นำในการต่อสู้ ทั้งนี้เพื่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ทำให้เขาสามารถระดมนิสิตนักศึกษาทั่วๆ ไป รวมทั้งนักเรียนและประชาชนให้เขามารวมต่อสู้ด้วยเป็นอย่างไร (139: 274-275)

ดังนั้น เมื่อประกอบกับความสนับสนุนที่ได้รับจากกลุ่มปัญญาชนและคนชั้นกลาง รวมทั้งบรรดาสื่อมวลชน และกลุ่มชนชั้นนำทางการเมืองการทหารที่มีความขัดแย้งกับกลุ่ม "ถนน-ประภาส" แล้ว ขบวนการนิสิตนักศึกษาที่มีศักยภาพเพียงพอในการที่จะทำการชั้นนำพลังมวลชนที่มีการรวมตัวกันเป็นจำนวนมากที่สุดเท่าที่เคยเป็นมาในประวัติศาสตร์ทางการเมืองไทย ส่งผลทำให้เกิดการผลักดันสังคมนครเมืองไทยในยุคสมัยแห่งระบอบการเมืองการปกครองประชาธิปไตยแบบไทย ให้เข้าสู่ช่วงของการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไปสู่ยุคสมัยแห่งระบอบประชาธิปไตย "แบบใหม่" ในที่สุด

โดยสรุป เหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 นั้น มีมูลเหตุส่วนหนึ่งมาจากการสภาพความขัดแย้งระหว่างกลุ่มต่างๆ ภายในสังคมนครเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้นำกลุ่มต่างๆ ภายในคณะทหารผู้ปกครองประเทศในเวลานั้นเอง ได้บรรลุถึงทางออกและเมื่อประกอบกันเข้ากับลักษณะของการใช้อำนาจของบรรดาผู้นำทางการเมืองการทหารในกลุ่ม "ถนน-ประภาส" ที่มีการใช้อำนาจตามอำเภอใจในกรณีต่างๆ รวมทั้งกระบวนการเคลื่อนไหวเรียกร้องของขบวนการนิสิตนักศึกษา ซึ่งเป็นการชั้นนำพลังมวลชนที่ถูกกดขี่เอาไว้เป็นเวลานาน ภายหลังจากการพัฒนาทางเศรษฐกิจสังคม ให้มีการเคลื่อนตัวขึ้นอย่างเป็นระบบ จนสามารถที่จะกระทำการอันเป็นการสันคลอนเสถียรภาพและความมั่นคงในอำนาจทางการเมืองของคณะทหารผู้ปกครองบริหารประเทศในเวลานั้นได้ เมื่อปัจจัยสาเหตุต่างๆ เหล่านี้มีความพร้อมสมบูรณ์อย่างเต็มที่แล้ว เหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองจึงได้อุบัติขึ้นในที่สุด

ไม่มีอำนาจใดในโลกหล้า
ไม่มีใครล้ำเลิศน่าเทิดทูน
เมื่อยืนหยัดทอสู่มุกกชี่
เมื่อทองฟ้าสีทองผ่องอำไพ

ผู้ปกครองต่างมาแล้วสาบสูญ
ประชาชนสมบูรณ์ นิรันดรไป
ประชาชนยอมมีชีวิตรใหม่
ประชาชนยอมเป็นใหญ่ในแผ่นดิน

วิสา คัญทัพ

จาก "เราจะฝ่าข้ามไป" หน้าอุทิศแก่วีรชน

14 ก.ค. 17 (127 : 341)